

SIMON SMITH

Een vorstin met een verleden?

Over Guenièvre (en Lancelot) in *Die Riddere metter Mouwen*

a character is not necessarily the sum of its
previous occurrences (Bethlehem 2005: 176)

Abstract – Apart from Chrétiens *Le Chevalier de la Charrette* and the prose cycles, Old French Arthurian romances rarely show Lancelot and Guinevere as lovers. Things are different, however, in Middle Dutch literature. Passages added to episodic romances interpolated in the Lancelot compilation refer to the couple's adulterous love affair, and one of the original stories (now lost) even seems to have made fun of Lancelot as a lover. This contribution describes Guinevere and Lancelot as secondary characters in *Die Riddere metter Mouwen* ('The Knight with the Sleeve'), demonstrating that their performance in the story, by way of contrast, contributes to a celebration of non-controversial courtly love.

1 Inleiding

De versie van de laat dertiende-eeuwse Vlaamse *Roman van den Riddere metter Mouwen* (*RRmM*) die is ingelast in de Brabantse *Lancelotcompilatie* (1320 à 1330),¹ vormt een tweeluik waarvan het eerste deel draait om de liefde tussen de titelheld en de heldin, Clarette. Het tweede deel laat de protagonist, goed en wel getrouwd en gekroond, zijn voordien uit het oog verloren *Vatersuche* hervatten en volbrengen. Opmerkelijk in met name het eerste part van de roman is het grote aandeel van vrouwen: de top-6 van meest genoemde personages na de held bestaat uit drie heren en drie dames (zie bijlage 1). Dat Clarette als geliefde van de Ridder met de Mouw (*RmM*) een belangrijke plaats inneemt, ligt in de lijn der verwachting. Verrassender is, dat naast de vader van de held ook zijn moeder een rol van betekenis speelt. Doch werkelijk in het oog springt, dat niet alleen koning Artur maar ook zijn gemalin, Guenièvre, frequent genoemd en handelend opgevoerd wordt. Waar in menige Arturroman de inbreng van de koningin bescheiden is, komt zij in de *RRmM* uit de verf als vrouw met een functie.

Doel van dit artikel is, te laten zien hoe de Vlaamse auteur Guenièvre van twee kanten belicht, maar niet van beide kanten even sterk. Daar waar de dichter het volle licht laat schijnen op de vorstin, presenteert hij haar als patrones van voorbeeldige liefde. Maar tegelijk laat hij aan de schaduwzijde soms contouren doorschemeren van een overspelige koningin, wier liefdesrelatie met een ridder van de Ronde Tafel in de Lancelot-Graalcyclus zal uitlopen op een Arturiaanse apocalyps.

Willen we komen tot een scherp beeld van Guenièvre in de *RRmM*, dan is het

¹ Van de oorspronkelijke *RRmM* resteert slechts een veertiende-eeuws fragment met 320 deels gehavende verzen (*RRmM-fm*). De tekst van compilatieversie en fragment is te vinden in De Haan e.a. 1983, naar welke editie ik in het vervolg citeer zonder cursivering en over te nemen.

zaak haar optreden te bezien tegen de achtergrond van eerdere teksten waarin zij figureert. Om die reden volgt nu eerst een schets van de gedaanten waarin de vorstin zich vertoont in Oudfranse Arturromans. Daarna staan we wat langer stil bij de rol van Guenièvre in Middelnederlandse vertegenwoordigers van het genre. Gewapend met deze kennis zullen we vervolgens bekijken, hoe de koningin gestalte krijgt in de *RRmM* en er bijdraagt tot de thematiek. Naar ik aannemelijk hoop te maken heeft de dichter, door recipiënten indirect te herinneren aan de roemruchte affaire van Lancelot en Guenièvre, zijn nieuwe held en heldin willen profileren als een superieur minneduo.

2 Guenièvres vele gezichten

Twee recente studies over het profiel van Arturs echtgenote in middeleeuwse teksten tonen de vorstin als een ongrijpbare figuur met vele gezichten. ‘There is a multitude of Guineveres, and yet there is none’, concludeert Ulrike Bethlehem, die het personage typeert als ‘a vessel to be filled at random’ en ‘a medieval puzzle’ (2005: 411, 325 en boektitel). Ook Dietmar Rieger beschrijft de koningin als ‘hétérogène, polymorphe et protéiforme’, en als een ‘personnage énigmatique’ (2009: 15, 21). Afwachtend of ondernemend, ingetogen of spontaan, trouw of overspelig: Guenièvres eigenschappen kunnen hemelsbreed verschillen.

Veel middeleeuwse auteurs presenteren de koningin, conform haar representatieve rol, als ‘an *exemplum* of queenly benevolence and grace’ (Bethlehem 2005: 130). Meteen al een modelvorstin is zij in *Erec et Enide*, de eerste van vijf romans waarmee Chrétien de Troyes tussen 1170 en 1190 naam heeft gemaakt als schepster van het Arturgenre. Opnieuw prijzenswaardig komt Guenièvre voor de dag in Chrétiens volgende roman, *Cligés*, waar zij zich onderscheidt als ‘an intermediary in matters of the heart’ en ‘a defender of love and marriage’ (*ibid.*: 138, 141). Eerbetuigingen door verhaalfiguren dragen bij aan een positief beeld, zoals in *Le Conte du Graal*, het finale meesterwerk van Chrétien, waar Gauvain de vrouw van zijn oom bewierookt als toonbeeld van deugd en lerares van al wat goed is. Eerder in het verhaal had Perceval de koningin al begroet als ‘de schoonste en de beste van alle dames’ (Stuip 1979: 122, 72).

Worden heldinnen in hoofse romans dikwijls geportretteerd als beauties met blonde lokken, auteurs geven vrijwel nooit een descriptie van Guenièvre, ‘queen with more character than face’ (Bethlehem 2005: 163). Wel wordt haar schoonheid vaak genoemd en geroemd,² zoals in een aantal handschriften van *La Mort le Roi Artu*, waar de vorstin als reeds vijftigplusser nog altijd een prachtvrouw zonder gelijke heet te zijn (Lacy 1995: 92). Ook in *Ferguut* mag de koningin er wezen, maar de eer van allermooiste moet zij hier laten aan Galiene, wier schoonheid tevoren omstandig beschreven was, terwijl Guenièvre het wederom moet stellen zonder *descriptio*.³ Een zeldzame uitzondering treffen we aan in de *Suite-Vulgate du Merlin*, waar de introductie van Arturs toekomstige vrouw wordt opgeluisterd

² Of juist niet: in *La Queste del Saint Graal* brengt een kluizenaar de attractieve Guenièvre in verband met de duivel, wiens pijlen zouden aanzetten tot verderfelijke lust (Burns 1995: 40-41).

³ Ed. Johnson & Claassens 2000b, vs. 1163-1200, 5031 vlg.

met een complimenteaus portret (Pickens 1993: 253). Opvallend: goudblonde lokken schitteren hier door afwezigheid.

Zo'n halve eeuw eerder, in Chrétiens *Le Chevalier de la Charrette*, was het juist een pluk goudglanzend haar uit Guenièvres kam geweest die Lancelot in vervoering had gebracht (Berg 2001: 30-32). Dat deze voordien weinig bekende ridder in extase kon raken bij het zien van een paar blonde haren, was een gevolg van zijn amoreuze dispositie. Mateloos verliefd op de ontvoerde vorstin, poseert de held van Chrétiens grensverleggende roman in de kam-passage als aanbiddend, en wel vanaf het moment dat hij de herkomst heeft vernomen van het prompt door hem als heilig gekoesterde haar. Zijn devote liefde vindt weldra weerklank, want tijdens een geheim rendez-vous in de andere wereld van Gorre zal Guenièvre haar minnaar en verlosser meevoeren naar haar bed (*ibid.*: 82). Waar Chrétien de koningin eerder voorstelde als waardig, wijs, welbespraakt, tactvol en in algemene zin hoofs, maar als 'de vrouw van' wel steeds beperkt tot een rol in de periferie, laat hij haar in de *Charrette* op de voorgrond treden als nota bene overspelige heldin.

3 Guenièvres liefde voor Lancelot

Al rond het midden van de twaalfde eeuw wordt Arturs bekoorlijke eega door haar eerste biografen beschreven als flexibel in de huwelijkstrouw. Hoewel in de *Historia Regum Britanniae* van Geoffrey of Monmouth op de keper beschouwd alleen Arturs neef Mo(r)dred blaam treft wanneer hij zich meester maakt van koninkrijk én koningin, laat Wace in zijn *Roman de Brut*, bewerking van de *Historia* in Oudfranse verzen, geen twijfel bestaan over Guenièvres schuld aan echtbreuk (Bethlehem 2005: 41-58; Rieger 2009: 35-54). Na de *Brut* doet dichteres Marie de France er nog een schepje bovenop in haar lai *Lanval*, waar zij vertelt hoe de (ditmaal anonieme) vorstin op een hofdag van Artur een poging doet tot verleiding van de held, die haar evenwel vierkant afwijst (Verhuycq & Kisling 2009: 52-53).

Ofschoon Guenièvre dikwijls wordt getoond als object van begeerte,⁴ beperkt haar rol in de liefde – naar *Lanval* bewijst en de uitkomst van menige kuisheidsproef aan het Arturhof suggereert – zich niet tot een van passiviteit. Dat zagen we net al in de *Charrette*, waar Chrétien de vorstin stileert als op het moment suprême gewillige *domna* van Lancelot. Juist van die opzienbarende liefde, met *fin'amor* als bron van ongeëvenaard ridderschap een geweldige literaire innovatie, zou men invloed verwachten op Arturverhalen nadien. Maar we komen aanvankelijk bedrogen uit, want jarenlang ketst het onderwerp af op het vertelprincipe dat personages niet gebonden zijn aan hun voorgeschiedenis. 'Die bekannten Figuren haben in der Regel keine individuelle Geschichte, sie spielen ihre jeweilige Rolle so, als sei ihnen bei Chretien oder in anderen Romanen nicht schon Prägendes, Irreversibles zugesprochen', constateert Beate Schmolke-Hassermann. Vandaar 'dass Yvain und Erec im Bewusstsein mancher Autoren nicht eigentlich als verheiratete Männer weiterleben. Sie gehören als unwandelbare Gestalten zur Table Ronde; auf ihre persönliche literarische Vergangenheit wird nur noch selten einmal verwiesen' (1980a: 131, 171).⁵

4 Getuige de bedoelingen van haar vele ontvoerders in de *matière de Bretagne* (Webster 1951).

5 Vgl. het motto bij dit artikel. Uitzonderingen doen zich voor, waar auteurs continuerend en vaak

Reeds in *Le Chevalier au Lion*, door verwijzingen verbonden met de *Charrette* en rond dezelfde tijd geconcipieerd, zorgt Chrétien ervoor 'not to leave any marks in the untainted image of Guinevere' (Bethlehem 2005: 145). Naamloos en low-profile verschijnt de koningin in *Le Conte du Graal*, waar Lancelot van de aardbodem verdwenen lijkt. Voortzettingen van Chrétiens graalroman tonen 'a queen who resumes her wonted role in courtly ceremony from before the *Charrete*', en zij doet dat 'entirely unimpressed by the presence of Lancelot' (*ibid.*: 202, 203).⁶ Andere verhalen en romans uit de jaren na *Le Conte du Graal* bevestigen dat 'the queen's enterprises are now strictly within bounds' (*ibid.*: 214). Dichter Raoul mag dan in *La Vengeance Raguidel* onverhuld de overspelige natuur van vrouwen aan het licht brengen via een kuisheidstest aan het hof, de vorstin daarbij associëren met Lancelot doet hij niet (Hériché-Pradeau 2009: 110-112; vgl. Gerritsen 1963, dl. 1: 250-253). En hoewel de auteur van prozaroman *Perlesvaus* Lancelots gevoelens voor de koningin niet onder stoelen of banken steekt, reduceert hij deze wel tot wat nu platonische eenrichtingsliefde is: 'Guenièvre est objet de l'amour de Lancelot, jamais sujet' (Rieger 2009: 176). De vorstin, 'l'image de la courtoisie parfaite et de la spiritualité chrétienne' (*ibid.*: 175), fungeert voor haar minnaar in *Perlesvaus* als een werkelijk sublieme bron van inspiratie.

Lijkt na Chrétiens waagstuk met *Le Chevalier de la Charrette* het liefdesverhaal van Lancelot en Guenièvre dus op te lossen in de mist van het literaire verleden, aan deze situatie komt een einde met de *Lancelot en prose*. In die letterlijk kolossale bestseller vormt Lancelots liefde voor Guenièvre opnieuw de rode draad: het is hier de koningin die de ridderwijding van *Fair Unknown* Lancelot completeert door hem het zwaard ter hand te stellen, en het is minne voor en weldra ook van zijn vorstin die de jonge debutant doet uitgroeien tot beste ridder en menigmaal redder van Arturs rijk. Voortbouwend op Chrétiens *Charrette* – waarvan een prozabewerking werd geïncorporeerd – beschrijft de *Lancelot en prose* samen met *La Queste del Saint Graal* en *La Mort le Roi Artu*, in wat nu een complete biografie is van Lancelot, de geschiedenis van een grote passie: van 's ridders 'innamoramento' in de *Lancelot en prose*, via het tijdelijk afzweren door de held van zijn liefde in de *Queste* (waar hem de maat wordt genomen van religieus ridderschap), tot aan de hervatting en het uitkomen van zijn verhouding met Guenièvre in de *Mort Artu*, resulterend in de teloorgang van de Tafelronde en de ondergang van het ganse koninkrijk.

De impact van de Lancelot-Graaltrilogie was enorm, maar toch in één opzicht bijna non-existent. Enorm: handschriften, vertalingen en bewerkingen, alsook

ook replicerend aanhaken bij eerdere teksten. Perceval bijvoorbeeld 'figures in *Fergus* as a hero with a past' (Zemel 2006: 107), terwijl deze ridder in *Moriaen* faalt als graalzoeker (Zemel 1996). Dichters van 'nachklassische' Middelhoogduitse Arturromans volgen eigen conventies: zij verwijzen meer dan eens naar wat personages overkomen is in het werk van Hartmann von Aue en Wolfram von Eschenbach (wiens *Parzival* ook zelf al refereert aan gebeurtenissen in *Erec* en *Iwein*).

⁶ De kuisheidspreef waarmee in de eerste continuatie het *Livre de Caradoc* eindigt, wijst niet eenduidig op overspel van de koningin. 'The horn-and-mantle matter hardly allows the queen an untainted reputation, and still the author takes every possible precaution to save her pristine image from the preceding episodes' (Bethlehem 2005: 186). Van enige toespeling op Guenièvres verhouding met Lancelot is geen sprake: 'It is as though the *Charrete* had never existed' (*ibid.*).

verwijzingen en reminiscenties in andere teksten,⁷ getuigen massaal van de populariteit die het liefdesverhaal, verweven in een omvattende historie van Arturs heerschappij, al snel moet hebben genoten. Enorm bovendien, omdat auteurs de cyclus zouden benutten als bron van personages, verhaalmotieven en verteltechnieken. Echter, de faam waarmee het opus magnum zich heeft geschaard naast het oeuvre van Chrétien, dat gemeten naar omvang en overlevering zelfs totaal werd overschaduwd, heeft dichters van Oudfranse episodische Arturromans er (bijna) niet toe bewogen, alnog aandacht te schenken aan de liefde tussen Lancelot en de koningin.⁸ Beperkt inzetbaar vanwege zijn reputatie ‘as the knight whose extraordinary prowess is inextricably linked to his love for Arthur’s Queen’ (Bruckner 2003: 95), blijft Lancelot in niet-historische verhalen geschreven na Chrétien *en* na de prozacyclus een figuur van het tweede, zo niet derde plan.⁹ Slechts één maal keert de ridder tijdelijk terug als protagonist en aanbieder van Guenièvre, en wel om dan te zwichten voor ander vrouwelijk schoon. ‘In one of the last Arthurian verse romances, the *Merveilles de Rigomer* [...], his fidelity to the queen is compromised by an affair with another woman’, schrijft Lori Walters over Lancelot als chronologisch eerste held van dit verhaal, dat invloeden vertoont van de Lancelot-Graalcyclus (1996: xxiii).¹⁰ Ondertussen blijft Guenièvre, in late romans als *Claris et Laris* en *Floriant et Florete*, ‘an impeccable queen, removed from the incriminations of adultery that lend the cycles much of their fascination’ (Bethlehem 2005: 307).¹¹ In *Escanor* ziet de vorstin zich zelfs uitdrukkelijk vrijgepleit van dwaze – lees: overspelige – liefde. Een korte laudatie bij haar introductie volstaat naar het oordeel van de dichter, Girart d’Amiens, blijkbaar niet om de onberispelijkheid te benadrukken van de voorbeeldige koningin: ‘insistence on the “lifelong” absence of “foolish” and “outrageous” love puts an early end

7 Een bekend voorbeeld biedt canto 5 van Dantes *Inferno*, waar de overspelige Francesca en haar minnaar Paolo hun gang naar de hel blijken te hebben ingezet met een gezamenlijke lectuur van de *Lancelot en prose*.

8 Ook de graal kon deze auteurs niet bekoren: ‘typical post-cyclic Arthurian romance [...] avoids the mainstream events despite or more likely because of the wealth of detail assembled in the prose Arthuriana’ (Bethlehem 2005: 303).

9 ‘In post-Chrétien verse romance, Lancelot often functions simply as member of a general array of Arthurian knights’, want ‘these works usually make no mention of the love of Lancelot and Guinevere’ (Walters 1996: xxiii). ‘Lancelot is [...] largely ignored and will only step into the limelight in the cyclic romances’ (Bethlehem 2005: 213). Met andere woorden: waar Guenièvre in historische Arturromans de basis legt voor Lancelots riddercarrière, staat zij in episodische romans zijn literaire loopbaan juist in de weg.

10 ‘*Rigomer* does attempt to cash in on Lancelot’s fame, but struggles to avoid the gravest implications of his devotion to the queen’, meent Rosemary Morris (1982: 98). Het feit dat de ridder – aan wiens liefde voor Guenièvre met toespelingen wordt herinnerd (Walters 2005: 707-710) – doodleuk een door hem als bruid geweigerde prinses bezwangert, getuigt echter veeleer van ‘Komik der Parodie’ (Ihring 2003: 190). ‘This depiction is less a sign of the difficulties presented by the adulterous passion’, aldus Emmanuèle Baumgartner (2005: 218), ‘than of the impossibility in the world of romance of bringing closure to his and the Queen’s relationship’. *Les Merveilles de Rigomer* wordt noch in Bethlehem 2005, noch in Rieger 2009 besproken, hetgeen merkwaardig mag heten.

11 In deze versromans ‘careful and intelligent handling is required to separate [the queen] from her Vulgate past wherever she does appear. The methods resemble the cleansing process after the *Charrete*: The physical removal or separation from Lancelot that we know from the *Conte du Graal* and the ensuing Perceval tradition is part of post-Vulgate romances’, waarin dichters ‘gradually reintroduce the queen as a now perfect part of a perfect society’ (Bethlehem 2005: 310).

to speculations, purging her of any lapse brought up in past Arthuriana' (*ibid.*: 313).¹²

4 Guenièvre in de Lage Landen

Ook Dietse dichters van niet-historische Arturverhalen lijken, in het voetspoor van hun Franstalige collega's, de liefde van Lancelot en Guenièvre als thema en motief uit de weg te zijn gegaan. *Fergunt* bijvoorbeeld, net als brontekst *Fergus*, voert de ridder en de vorstin op als figuranten, zonder enige suggestie van een verhouding. En de *Roman van Walewein* toont de koningin slechts kort aan het begin,¹³ terwijl Lancelot, niet meer dan incidenteel genoemd, na Waleweins vertrek van het hof geprezen wordt als de meest eerzame van alle achtergebleven ridders: *Daer ne was niemen zijn ghenoot / Van duechden*.¹⁴

In een bijdrage over Lancelot en Guenièvre als liefdespaar in de *Lancelotcompilatie*, schenkt Bart Besamusca ook aandacht aan beider beeld in de zeven episodische Arturromans die, meer of minder bewerkt, zijn opgenomen tussen *Lanceloet*, de *Queeste van den Grale* (QG) en *Arturs Doet* (AD), Vlaamse versies van de Oudfranse Lancelot-Graaltrilogie. In de compilatie-*Perchevael*, als eerste van twee romans geïnterpoleerd tussen *Lanceloet* en QG, valt de naam van de vorstin maar één keer, terwijl het optreden van Lancelot zich beperkt tot een krachtmeting met achtereenvolgens Keye, Dodineel en Tristan.¹⁵ In deze episode uit de koker van de compiler is de held van de cyclus – die hier incognito opereert – uiteindelijk zelfs Tristan de baas, zijn evenknie als minnaar in het genre, wat bij toehoorders gedachten kan hebben opgeroepen aan Lancelots liefde voor Guenièvre, bron van inspiratie voor zijn formidabel ridderschap (Besamusca 1996: 112). Van een directe toespeling op de minnerelatie van ridder en koningin is echter geen sprake.

Anders ligt dit in *Moriaen*, ingelast tussen de compilatie-*Perchevael* en QG. In deze roman laat de vorstin, belaagd door de koning van Ierland nadat Artur tijdens een jachtpartij is ontvoerd door Saksen, Gariet de hulp inroepen van Walewein en Lancelot. Hierop komt de laatstgenoemde, zware verwondingen ten spijt, dadelijk en vastberaden in actie om bijstand te verlenen aan zijn vrouwe in nood:

[...] doe Lanceloet verstonc
Hoet metter coninginnen es comen,
Al sout hem al die werelt vromen,
Hine ware daer langer bleven niet,

[...] toen Lanceloot had gehoord hoe het er
met de koningin voor stond, wilde hij
ondanks al zijn verwondingen en narigheid
niet afwachten, zelfs al kon hij daar de hele

¹² Dit accent op Guenièvres morele perfectie illustreert, dat auteurs ook zonder overduidelijk te verwijzen naar het verleden van hun personages konden inspelen op voorkennis bij hun publiek.

¹³ In vs. 143 en vs. 203, ed. Johnson & Claassens 2000a. Aan het einde van de roman is de aanwezigheid van Guenièvre nog wel geïmpliceerd in de verzen 11.071 en 11.139.

¹⁴ Vs. 1761-62 ('niemand van alle heren in de grote zaal kon zich met hem meten in deugdzaamheid'). Later, in vs. 3200-02, wordt nogmaals de loftrumpet gestoken over Lancelot, *Wies dogheden dat zijn so groot / Dat mer ave spreken mach / Hier na over menighen dach* ('wiens deugdzaamheid zo groot is dat men er nog tot in lengte van dagen over zal spreken'). Vertalingen ontleen ik, tenzij anders vermeld, aan Biesheuvel 2012 (hier p. 46-47 en 69).

¹⁵ Resp. in vs. 3526 en vs. 3839-4064, ed. Oppenhuis de Jong 2003.

Noch om wonde no om verdriet;
Want hi seide hi ware genesen,
Ende hi wilde ember te stride wesen.¹⁶

*wereld mee winnen. Hij was genezen, zei
hij, en hij wilde in elk geval ten strijde
trekken.*¹⁷

Ook zonder met zo veel woorden te refereren aan Lancelots liefde voor de koningin, laat de compiler – voor wiens rekening deze verzen lijken te komen¹⁸ – weinig ruimte voor twijfel over wat de gewonde ridder drijft. ‘Lancelot’s exploits are inspired by his love for Guinevere’, oordeelt Besamusca (*ibid.*: 113).¹⁹

Van de vijf Arturteksten die zijn ingevoegd tussen *QG* en *AD*, kunnen de derde en de laatste in het kader van dit artikel buiten beschouwing blijven. In *Walewein ende Keye* (*WK*) is geen spoor te bekennen van Lancelot, terwijl de naamloze koningin er niet veel meer is dan een meldpunt voor overwonnen en naar het hof gestuurde tegenstanders van Walewein (vgl. Hogenbirk 2011: 227, *Coninginne*). Ook *Torec* heeft een anonieme vorstin, die alleen verschijnt als toeschouster van een juridisch duel tussen de titelheld en Ywein.²⁰ Lancelots naam valt slechts twee keer, in vs. 3383 en vs. 3689. Niets wijst hier op een liefdesaffaire.

4.1 *Die Wrake van Ragisel*

Geen geheim van deze affaire maakt het slot van *Die Wrake van Ragisel* (*WR*), door de compiler ingelast na *QG*. Zoals gezegd onthult de dichter van de *Vengeance Raguidel* via een kuisheidsproef aan het hof de overspelige aard van vrouwen, evenwel zonder de schande van Guenièvre in verband te brengen met Lancelot. De oorspronkelijke Middelnederlandse vertaling/bewerking van de *Vengeance*, fragmentarisch bewaard gebleven, legt deze link evenmin, en datzelfde lijkt te gelden voor de versie die is opgenomen in de *Lancelotcompilatie*. Ook hier wordt Walewein door een knecht geïnformeerd over wat bij zijn afwezigheid aan het Arturhof was voorgevallen. Een mantel die krimpt wanneer de draagster *loser minne pleecht* had er te denken gegeven over vrouwelijk fatsoen, allereerst dat van de koningin. Het testobject, zo was open en bloot gebleken, *ontcramp Geneveren vor waer / Tote recht in midden bene*.²¹ Een soortgelijke schande had hierna de andere dames getroffen, het meest nog de vriendin van Keye. Alleen Carados’ geliefde had haar blijkbaar unieke trouw beloond gezien met een tovermantel op maat.

In het vervolg van de compilatieroman lijkt het publiekelijk falen van de vorstin geen consequenties te hebben,²² doch het motief duikt plotseling weer op in

16 Vs. 4152-58, ed. Finet-van der Schaaf 2009.

17 Vert. Biesheuvel 2012: 359.

18 Het aandeel van de compiler in de rol van Lancelot staat volgens de meeste onderzoekers niet vast, vgl. Besamusca 1993: 91-93; 2003: 89-90; Zemel 1992: 96-97; 1996: 318 (noot 27).

19 Vermeldenswaardig is in dit verband, dat Walewein, zich van geen dubbele bodem bewust, in vs. 573-575 al een beroep doet op de trouw die Lancelot zijn vorstin verschuldigd is.

20 Namelijk in de verzen 2003 en 2078, ed. Johnson & Claassens 2003.

21 Citaten ed. Johnson & Claassens 2003, vs. 1350 en vs. 1354-55; '[haar] geliefde bedriegt', en: 'kromp [...] tot halverwege haar kuit, eerlijk waar'; vert. Biesheuvel 2012: 394.

22 Als Walewein twee dagen na het voorval terugkeert aan het hof, spreekt Keye in bijzijn van het koninklijk paar nog spottend over de mantelproef, waarna Artur hem gebiedt er nu het zwijgen toe te doen (vs. 1394-1415). In de aansluitend geïnterpoleerde episode 'Hoe Walewein de gedachten van vrouwen wilde kennen' laat de compiler Guenièvre opnieuw figureren, zonder te verwijzen naar haar blamage.

twee hoofdstukken waarmee de compiler het verhaal heeft verlengd (Gerritsen 1963, dl. 1: 250-259). In het eerste van deze kapitels, getiteld ‘Hoe Lancelot tegen Ydier vocht’, gaat de lang buiten beeld gebleven Lancelot, na te hebben gehoord welke vernedering Guenièvre ten deel was gevallen, compleet door het lint: *hi nigerent sint ne quam / Daer hi mantele dragende vernam, / Hine wilder om vechten*.²³ Nauwelijks ziet de ridder een jonkvrouw met een mantel, of hij gaat haar begeleider Ydier te lijf, om pas na hevige strijd tot bezinning te worden gebracht door zijn neef Bohord, die net komt aanrijden. In het naadloos gemonteerde vervolkapittel vraagt Lancelot de ander het hemd van het lijf: hoe het nu ging met de vorstin, ook in haar relatie met Artur; of Bohord getuige was geweest van het mantelincident; hoe de proef nu precies was afgelopen voor Guenièvre; en hoe de koning op de uitkomst had gereageerd. Tot zijn geruststelling krijgt Lancelot te horen dat de opschudding rond Keyes vriendin alles had overstemd, en dat daarna de terugkeer van Walewein met Gariet vreugde had gebracht aan het hof. Over de mantel was niet meer gesproken, verzekert Bohord. Opgelucht begrijpt Lancelot dat repercussies voor de koningin dus uitgebleven zijn.

Wie nog mocht twijfelen of we hier inderdaad te maken hebben met de minnaar van Guenièvre, en niet slechts met een overbezorgde Tafelronderidder, vindt zekerheid aan het slot van de tweede toegevoegde episode. De impulsieve wijze waarop de vorstin Lancelot daar begroet bij zijn retour aan het hof,²⁴ laat aan duidelijkheid niets te wensen over (vs. 3408-11):

Die coninginne quam vorward saen
Ende ontfinc Lancelote met bliden sinne;
Want die over starke minne
Deetse spreken buten monde.

*De koningin kwam al spoedig tevoorschijn
en verwelkomde Lanceloot met grote
vreugde. Zonder te spreken gaf ze blijk
van haar grote liefde voor hem.*²⁵

In de eerste aan *WR* gekoppelde episode zet de compiler Lancelot te kijk als een minnedwaas, wiens in *QG* afgezworen liefde voor Guenièvre kennelijk weer in alle hevigheid is opgelaaid en zich manifesteert in destructief gedrag. Daarna, met het roekeloos onthaal van de ridder door de vorstin, anticipeert de samensteller van de *Lancelotcompilatie* al vroeg op *AD*, waar het liefdespaar alle discretie uit het oog zal verliezen en zo tot katalysator wordt van catastrofale gebeurtenissen. Met zijn opvallend kritische typering van Lancelot heeft de compiler zijn grote favoriet, Walewein, willen profileren als ware kopman van de Ronde Tafel (Zemel 1992: 95-97; Besamusca 2003: 166-169; Hogenbirk 2004: 148 vlg.). De hier besproken episoden zijn dus dienstbaar aan een literaire competitie tussen wapenbroeders, die kameraadschap echter geenszins in de weg staat. Verderop in de cyclus gaan kameraadschap en competitie zelfs hand in hand, en wel in een tekst waar we Lancelot het voortouw, doch Walewein de teugels in handen zien nemen.

23 Vs. 3007-09; ‘hij [kon] vanaf die tijd de aanblik van iemand die een mantel droeg niet meer [...] verdragen zonder een gevecht te beginnen’; vert. Biesheuvel 2012: 421.

24 Wat hier opvalt is het contrast met haar strategie aan het eind van de *Charrette* (Berg 2001: 116-117).

25 Vert. Biesheuvel 2012: 427. Voor vs. 3410-11 geef ik de voorkeur aan een andere, meer uitgesproken vertaling: ‘tomeloze liefde liet haar onbesuisd spreken’.

4.2 *Lanceloet en het Hert met de Witte Voet*

Moeilijker te doorgronden dan in *WR* is het aandeel van de compiler in *Lanceloet en het Hert met de Witte Voet* (*LHWV*), een Arturnovelle die in de *Lancelotcompilatie* te vinden is tussen *WK* en *Torec*. In dit verhaal van zo'n 850 verzen, waar 'het welhaast lijkt of de dichter een persiflage wilde presenteren van een Artursprookje' (Zemel & Besamusca 1999: 205), neemt de minnaar van Guenièvre een queeste op zich die hij beter had kunnen overlaten aan een ander. Wetend dat hem als beloning een trouwlustige koningin wacht, begint Lancelot *als di wilde varen / Bejagen prijs ende lof* aan het avontuur.²⁶ Na in een omsloten foreest zeven leeuwen te hebben gedood die daar een wonderhert bewaken, velt Lancelot ook dit dier en snijdt het een witte voet af, de trofee die de huwbare dame verlangt van haar aanstaande. Waar het de held met deze daad nu eigenlijk om te doen is, het prestige of de prijs, laat de tekst nog even in het midden. Zwaar toegetakeld in zijn gevecht met de leeuwen, wil Lancelot een ridder – die zich zal ontoppen als bedrieger – naar de wachtende vorstin sturen met het volgende bericht, dat voor tweeërlei uitleg vatbaar is (vs. 266-273):

[...] Hi soude comen so hi irst mochte [...]
 Ende si nembermer man ne name
 Vor dat hi tote hare quame.
 'Segt hare dat si wel doe
 Altoes beide spade ende vroe.
 Ic heb mi gepient so sere
 Om die doget ende om die ere
 Die ic van hare hebbe gehort'.

*Zo gauw hij kon zou hij naar haar toe
 komen, maar in de tussentijd moest zij
 absoluut niemand anders tot man nemen.
 'Zeg haar dat ik hoop dat het haar altijd
 goed zal gaan en dat ik mij veel inspanning
 heb getroost omwille van haar eer en
 deugd, waarvan ik zo veel gehoord heb'.*²⁷

'Lancelot is not prepared to rule out a marriage', meent Besamusca (1996: 117) op grond van deze verzen. In zijn latere studie over de *Lancelotcompilatie* sluit de auteur niet uit, dat Lancelot, voordat het verhaal onder handen werd genomen door de compiler, op pad ging met een huwelijk voor ogen: 'Perhaps the relationship between Lanceloet and Genevre did not feature in the older version of *Lanceloet en het hert met de witte voet*. This would explain why Lanceloet leaves the court to win a rich bride, as well as his fear after his fight with the lions that the lady will marry someone else' (2003: 127). Een stap verder gaat Geert Claassens, die het eerst voorzichtig alleen nog 'by no means impossible' acht dat Lancelot 'ultimately married the queen' (2000: 183), maar bij nader inzien deze mogelijkheid tot zekerheid verheft. Door zijn brontekst, stelt de mediëvist nu, 'sah sich der Kompilator [...] zu einer bedeutenden Änderung gezwungen: Lanceloet heiratet die anonyme Königin nicht' (2010: 297).²⁸

²⁶ Vs. 146-147, ed. Johnson & Claassens 2003; 'om zonder uitstel roem en eer te behalen'; vert. Biesheuvel 2012: 567. Vgl. ook wat Walewein later zegt over Lancelot: *In sach noit sinen genoet / Van te doene grote daet* (vs. 700-01; 'ik heb nog nooit iemand gezien die zo dapper is als hij'; vert. Biesheuvel 2012: 575-576).

²⁷ Vert. Biesheuvel 2012: 569.

²⁸ Claassens ziet het uitblijven van een huwelijk als 'a break with the tradition; it is a serious deviation from the plot [...], but certainly also an infringement of the conventional motif of acquiring the bride, which presupposes that the hero who has met the conditions can also in effect take home his

Beide onderzoekers gaan met hun uitspraken voorbij aan een analyse door Roel Zemel, die heeft betoogd dat Lancelots ontsnapping aan een huwelijk en het ontgoocheld achterblijven van een bijna-bruid de amusante, intertekstuele pointe vormen van het verhaal (1992: 90-91; Zemel & Besamusca 1999: 205-206). Over de geciteerde verzen zegt Zemel: 'Het is alsof Lancelot [...] beheerst wordt door *amour de loin* voor de vrouw naar wie hij op weg is' (1992: 87). Inderdaad *alsof*, want weldra blijkt dat Lancelot uitsluitend wordt gedreven door 'wat maar goed lijkt te zijn voor zijn reputatie als ridder' (Zemel & Besamusca 1999: 206). In zijn amoureuze oriëntatie is geen plaats voor een huwelijk, zo wordt wel duidelijk wanneer Walewein, de eigenlijke protagonist in deze novelle,²⁹ van de hunkerende vorstin gedaan krijgt dat zijn gezelschap de door haar begeerde bruiloft verdagen mag voor onbepaalde tijd. Dit tot teleurstelling natuurlijk van de terstond *superfluous lady*,³⁰ maar méér nog tot opluchting van Lancelot. Want, zo beklemtoont de verteller met een anafoor (vs. 824-831):

[...] in nereste no in spel,
 Noch oec om lief no om leet,
 Noch om gene dinc di hem over geet,
 Noch om al die werelt oec mede
 En haddise niet genomen ter stede –
 Ende al omder coninginnen wille
 Die hi minde lude ende stille;
 Dit was hem die meeste sake.

*hij wilde in geen geval, onder geen enkele
 voorwaarde, nee, absoluut niet, wat er ook
 gebeurde, met haar trouwen. En dat alles
 omwille van koningin Guinevere, die hij
 immers in stilte beminde. Zij was voor hem
 de allerbelangrijkste.*³¹

Voor Lancelot is er maar één koningin naar zijn hart, en dat is uiteraard – al wordt zij niet bij naam genoemd – Guenièvre, ook in *LHWV* lid van de Arturiaanse cast. In de openingsepisode gebruikt de compiler haar personage om de terugkeer aan het hof te verklaren van Keye, die kort daarvoor in *WK* door Artur verbannen was (vs. 79-87). Verderop lezen we dat Walewein, ongerust wanneer nieuws van Lancelot uitblijft, zich bevindt *te Kardole binnen / Met Arturs wive, der coninginnen, / Ende die coninc hine was daer niet*.³² En in de finale van het verhaal vertel-

prize, namely a wife' (2000: 183). Niet de dichter van *LHWV*, maar de samensteller van de *Lancelot-compilatie* zou verantwoordelijk zijn voor deze 'Bruch mit einem bekannten Motiv (Heirat als Belohnung)' (2010: 297).

²⁹ Omdat elk verband tussen liefde en avontuur ontbreekt in de queeste van Lancelot, faalt deze ridder als held van *LHWV* (Zemel 1992: 86, 88-89, 92 vlg.; Zemel & Besamusca 1999: 207-210). Zijn in de Lancelot-Graalcycclus lange tijd onbetwiste suprematie wordt nog even beleden door de hoofse Walewein (*Hi es die beste riddere di leeft / Ende die de werelt binnen heft, / Ende die scoenste oec daer mede*, vs. 693-695; 'Hij is de beste ridder van de wereld, en bovendien de knapste'; vert. Biesheuvel 2012: 575). De lofrede past echter beter bij de spreker, die niet kiest voor een doodlopend avontuur, doch – trouw aan zijn kompaan – zich leiden laat door *amicitia*, op zoek gaat naar zijn verdwenen vriend en bloedig afreken met de bedrieger, uit op de bruid na een aanslag op Lancelots leven.

³⁰ Zie over dit literaire type in Arturromans Morris 1988. Elders wist de compiler boventallige dames nog wel eens aan de man te helpen: de jonkvrouw van Galastroet in *WR* koppelt hij aan Maurus (vs. 2253-65, 2407-17), Mabilie van Montesclare in *Torec* aan Heliijn (vs. 1868-96). Zoiets was in *LHWV* echter lastig bij gebrek aan kandidaten, en ook ongewenst vanwege de clou, die gebood dat de trouwgrage vorstin ongehuwd achterbleef, een illusie armer.

³¹ Vert. Biesheuvel 2012: 577. Vs. 830 interpreteer ik anders: 'die hij absoluut beminde'.

³² Vs. 485-487; 'op Cardoel, samen met Arturs vrouw, de koningin, maar de koning was er niet'; vert. Biesheuvel 2012: 572. Suggereert de absentie van de vorst, dat de koningin Waleweins ongerustheid

len Lancelot en Walewein, met vreugde onthaald in Karmeloet, *hoe si hadden gevaren / Den coninc ende der coninginnen*.³³

Opmerkelijk in *LHWV* is, dat de taak om Lancelot te behoeden voor een huwelijk toevalt aan Walewein. Want hoe weet Arturs neef, die zonder overleg optreedt als woordvoerder van zijn kameraad, dat deze niet trouwen wil met de mooie beloning voor zijn beproeving? Dat de compilerator een verzoek om hulp door Lancelot kan hebben gecoupeerd, vormt een voor de hand liggende maar weinig bevredigende verklaring, aangezien Waleweins komst aan het hof van de koningin, zijn duel met de bedrieger en zijn aansluitend logies nog in geuren en kleuren beschreven waren. Zou in het oorspronkelijke verhaal Walewein dan misschien op de hoogte zijn geweest van de liefde die zijn wapenbroeder en de vrouw van zijn oom heimelijk koesteren? Deze alleszins speculatieve gedachte kwam net al op, toen de beroemde ridder zich in Kardoel ongestoord bleek te kunnen onderhouden met *Arturs wive, der coninginnen*.

De bijzondere intertekstuele dimensie van *LHWV* lijkt, samen met Waleweins positionering als topridder van de Ronde Tafel, te zijn ontsproten aan het brein van 'een Dietse auteur die bekend was met de cyclus *Lancelot-Queste-Mort Artu*, [maar] moeite had met de rol van Lancelot als superieur aan Gauvain. Dit vanwege de omstandigheid dat Lancelot een liefdesverhouding heeft met de vrouw van Artur, zijn heer, wat uiteindelijk zal leiden tot de ondergang van de ridderwereld' (Zemel 1992: 97). Groeit de grote held van de *Lancelot en prose* door zijn passie voor Guenièvre uit tot 'the ultimate paragon of knighthood' (Besamusca 2003: 168), in de Middelnederlandse Arturnovelle 'brengt deze liefdesband de lezer op de gedachte dat Lanceloet beter thuis had kunnen blijven' (Zemel 1992: 88). De Vlaamse dichter, contra een vaak kritische kijk op Gauvain in Oudfranse Arturromans, wilde blijkbaar 'een verhaal vertellen over Lanceloet om te laten zien hoe voortreffelijk Walewein is' (Zemel & Besamusca 1999: 210). Het resultaat was een avontuur 'dat [...] uitstekend in de compilatie past. De intrige van het verhaal wat betreft Lanceloet is gebaseerd op zijn rol, minnaar van Genevre, in de Lancelot-trilogie, wat gevolgen heeft voor Walewein, een andere held in die romancyclus' (Zemel 1992: 92). Mede met het oog op de excellerende Walewein zal de samensteller van de *Lancelotcompilatie*, uit op een lovende typering van Arturs neef, hebben besloten tot incorporatie van de novelle in zijn cyclus. 'Het is alsof de auteur die dit verhaal in de compilatie opnam, daarmee wilde laten zien waaróm teksten met een hoofdrol voor Walewein werden ingevoegd', geeft Zemel te denken (*ibid.*: 97). Want: 'in de compilatieversie is *Witte Voet* een verhaal dat op komische wijze een kritisch geluid laat horen over de grote held van de romancyclus waaraan het is toegevoegd' (Zemel & Besamusca 1999: 208).

Hoewel een communis opinio over het aandeel van de compilerator in *LHWV* nog ver weg lijkt,³⁴ mag het aannemelijk heten dat ook de oorspronkelijke novelle be-

deelt en hem ook toevertrouwt waarom? In dat geval dankt Walewein zijn status van vertrouweling aan de dichter van *LHWV*, want in de *Lancelotcompilatie* blijft hij tot in *AD* onkundig van de liefdesaffaire.

³³ Vs. 848-849; '[Ze vertelden] de koning en de koningin wat er gebeurd was'; vert. Biesheuvel 2012: 578.

³⁴ Vast staat alleen, dat Keyes aanwezigheid aan het hof enkel in de context van de *Lancelotcom-*

stemd is geweest voor recipiënten bekend met de liefde van Lancelot en Guenièvre, rode draad in de Lancelot-Graalcyclus.³⁵ Dit maakt de vertelling in die zin uitzonderlijk, dat we hiermee een episodische tekst in handen hebben die ironisch verwijst naar een delicaat onderwerp: het overspel van de koningin met Lancelot, in de meeste niet-historische Arturromans vermeden als bij afspraak. Hetgeen de vraag oproept: hoe zit dit in de *RRmM*?

5 Guenièvre in *Die Riddere metter Mouwen*

Bij een analyse van Guenièvres rol in de *RRmM* stuiten we andermaal op de vraag, waar het aandeel van de dichter eindigt en de inbreng begint van de compiler, die zijn brontekst niet alleen heeft ingekort maar ook inhoudelijk bewerkt. In het eerste part van de roman, waar de vorstin een bijdrage levert aan het liefdesthema, lijkt haar typering grotendeels voor rekening te komen van de Vlaamse auteur. Voor Lancelot, contrastfiguur ter meerdere eer en glorie van de held, geldt hetzelfde. In wat volgt zal onze aandacht mede uitgaan naar deze ridder, ook al lijkt dit – maar schijn bedriegt – nauwelijks gerechtvaardigd door zijn ondermaats optreden in het verhaal.

5.1 *Representatie, regie en Keye-kritiek*

Hadden auteurs bij het typeren van Guenièvre te beslissen of zij dit personage zouden presenteren als toegewijde eega van Artur of als geliefde van Lancelot, een andere keuze betrof die tussen een nooit uit 's konings schaduw tredende vrouw met representatieve functie dan wel een handelende figuur met invloed op het verhaalgebeuren. De *RRmM* introduceert Guenièvre op een hofdag in Kardoel als echtgenote en onderdeel van het vorstelijk protocol: *Die coninc hi droech crone doe / Entie coninginne mede alsoe*.³⁶ De vorstin stelt zich hier nog volgzzaam op: *Doe ginc die co-*

pilatie om een verklaring vroeg. Zie over de mate waarin *LHWV* verder kan zijn bewerkt Besamusca 2003: 126-127 (die de verzen over Lancelots liefde voor Guenièvre inschat als mogelijk afkomstig van de compiler). Claassens houdt zoals gezegd de compiler verantwoordelijk voor het schrappen van een happy end met huwelijk, en ook voor het positief aandikken van Waleweins rol (2000: 184). Marjolein Hogenbirk (2004: 152) meent aangaande Waleweins suprematie over Lancelot: 'Roel Zemel heeft betoogd dat de compiler opzettelijk deze hiërarchie in *Witte Voet* aanbracht' (een opvatting die ik nergens in Zemels analyse aantref). Frank Brandsma komt met de vraag: is de novelle misschien 'composed especially for the compilation?' (2000: 6).

³⁵ Bedoeld is hier: de Oudfranse cyclus. Al blijft voor *Lantsloot vander Hagbedochte*, de kerndelen van de *Lancelotcompilatie* en de Middelnederlandse proza-*Lancelot* een datering even problematisch als voor *LHWV* (Caers & Kestemont 2011: 20, 27-30, 35), op linguïstische gronden meent men toch dat de novelle moet zijn voorafgegaan aan de ons bekende Middelnederlandse vertalingen/bewerkingen van de *Lancelot en prose*. Argumenten voor het lang veronderstelde bestaan van een oudere, niet-overgeleverde Middelnederlandse versie van de Oudfranse roman worden tegenwoordig niet dwingend geacht (Brandsma & Knapp 2010: 416-418).

³⁶ Vs. 7-8; 'De koning droeg bij die gelegenheid zijn kroon, en de koningin de hare'; vert. Biesheuvel 2012: 429. Zoals gewoonlijk wordt Guenièvre in de *RRmM* meestal aangeduid met haar functie. *RRmM-firm* spreekt uitsluitend over *die conincin(n)e* (in vs. 200, 251 en 283), de compilatieversie blijft steken bij drie vermeldingen van haar naam: in vs. 297 en 717 (Genevren) en in vs. 1634 (Jenevre). De variant met 'J', die we ook aantreffen in *Merlijn* en de continuatie ervan, in *Lanceloet* en in de episode Van Maurus ende van Gariette in *WR*, verraadt de hand van de compiler c.q. Lodewijk van Velthem, die de twee spellingvarianten door elkaar gebruikt (vgl. Kuiper e.a. 1993-2014, 'Genevere').

*ninc messe horen [...] / Die coninginne dire gelike / Volgede na met sconen joncfrouwen.*³⁷ De dichter lijkt dan een attentiesignaal af te geven: hij laat Guenièvre escorteren door Walewein en ... Perceval.³⁸ Lancelot en figurant Ductalas mogen Clarette begeleiden, een ogenschijnlijk willekeurige hofdame voor wie – als enige hier met name genoemde vrouw – een rol van betekenis in het verhaal lijkt te zijn weggelegd.

De maaltijd volgt, door Artur onderbroken in afwachting van opmerkelijk nieuws. Prompt komt een bode berichten dat Tristan en Iseut gestorven zijn, waarna het verrassend de vorstin is die het initiatief en het woord neemt: *Die coninginne sprac met rowwen: / 'Here, gereit u, vaert ten like!'*³⁹ Dadelijk geeft Artur gehoor aan haar oproep. Hij vertrekt spoorsslags met zijn ridders richting uitvaart, zodat nadien de held arriveert aan een hof vol achtergebleven dames. Amper heeft de knaap, die later Miraudijs blijkt te heten, hier zijn opwachting gemaakt en Guenièvre gegroet, of zijn wens om aan Arturs hof tot ridder te promoveren gaat al in vervulling. Hulpgeroep van een jonkvrouw, buiten de vesting mishandeld door een rode ridder,⁴⁰ dwingt de vorstin om, op advies van de ziek achtergebleven hofmaarschalk Keye, haar bezoeker te vragen terstond ridder te worden en de dame in nood bij te staan. De knaap gaat grif akkoord, met als onconventioneel gevolg dat hij, naast een zwarte wapenrusting, ook zijn zwaard ontvangt uit handen van Guenièvre: *Die coninginne, sijt seker das, / Gordet hem.*⁴¹ Op de intertekstuele duiding van deze gebeurtenis kom ik nog terug. Voor dit moment volstaat de vaststelling, dat koning Artur aan het begin van de *RRmM* buitenspel wordt gezet door zijn vrouw, die met haar initiatief de regie aan het hof van hem overneemt.

Dient Keye de koningin in eerste instantie constructief van advies, zijn ware aard toont hij door de held bij diens vertrek spottend uit te maken voor boerenpummel. Dit komt de drossaard te staan op een reprimande van Guenièvre: *Her Keye, u tale / Es quaet; ic rade u wale / Dat gijs meer gewaget vor mi!*⁴² Maar de hofmaarschalk is hardleers: wanneer de belaagde jonkvrouw en haar kwelgeest, de een verlost en de ander verslagen, zich in opdracht van de *RmM* melden bij de koningin,

37 Vs. 21, 30-31; 'De koning zou de mis bijwonen [...]. De koningin volgde de koning, met haar beeldschone jonkvrouwen'; vert. Biesheuvel 2012: 429-430.

38 Walewein is deze taak op het lijf geschreven, zoals *Fergunt* illustreert: *Mijn her Gawein, die wel geraect / Was ende van hoefscheden volmaect, / Hi voer neven der coninginne fine* (ed. Johnson & Claassens 2000b, vs. 65-67; 'De voortreffelijke en hoofse heer Gawein reed naast de edele koningin'; vert. Biesheuvel 2012: 650). Als tweede begeleider echter zouden we, zeker in de *Lancelotcompilatie*, niet Perceval verwachten maar Lancelot. Waarom de graalridder, die in *QC* de dood had gevonden, hier door de compiler niet vervangen is door de held van zijn cyclus, mag een raadsel heten.

39 Vs. 78-79; '[D]e koningin sprak verdrietig: "Heer, maakt u zich gereed om naar de begrafenis te gaan!"'; vert. Biesheuvel 2012: 431.

40 De liefdesdood van Tristan en Iseut, gevolgd door een scheiding van niet langer feestvierende maar in rouw gedompelde heren en dames, verbreekt aan het Arturhof de harmonie, met als dieptepunt de komst van de vrouwwijandige rode ridder. In deze trieste omstandigheden laat de dichter een ideale liefde opbloeien.

41 Vs. 172-173; 'De koningin[, voorwaar,] gordde het de Zwarte Ridder om'; vert. Biesheuvel 2012: 432. Andere onderdelen van de promotie, zoals de ridderslag en het aangespen der sporen, worden in de compilatie-*RRmM* niet genoemd, op één na: Clarette, geliefde in spe van de held, onderwijst hem in ridderethiek (vs. 175-196).

42 Vs. 214-216; "Heer Keye", sprak de koningin, "u spreekt boosaardige woorden! Ik raad u dringend aan er in mijn aanwezigheid niet meer over te praten."; vert. Biesheuvel 2012: 433.

en Keye verneemt dat de held zich wreken wil voor de smaad hem aangedaan, reageert hij uiterst grof. Opnieuw laakt Guenièvre zijn gedrag: ‘*U quade tonge, sprac die coninginne, / ‘Sal u vele quaets noch bringen inne; / Gi segter selden hovescheit mede!*’⁴³ Later komt deze voorspelling uit, en krijgt Keye wat hem toekomt. Buiten Kardoel, waar Artur en bijna al zijn ridders zijn weergekeerd, wordt de drossaard in een gewapende confrontatie op zijn nummer gezet door de held. Deze gaat daarbij zo hardhandig te werk, dat de hofmaarschalk anders dan gebruikelijk in het genre niet licht-, maar werkelijk zwaargewond raakt. Minstens even ongewoon is hierna de hardvochtige reactie van de vorstin: ‘*Laet den dorper liggen daer, / Hi heves dicke verdient, vor waer!*’⁴⁴ Toch komt haar gebrek aan compassie niet onverwacht, want voorafgaand aan de afrekening had de verteller al onthuld, dat Guenièvre haar oom reeds meermalen een gedenkwaardige les had toebedacht (vs. 1578-82):⁴⁵

Die coninginne, dies oem hi was,
Si vermat hare dicke das,
Mocht sijt doen met haren eren,
Si soude hem selc een spel doen leren,
Hine vergaets nembermeer.

*Keye was haar oom, en als ze zoiets had
kunnen doen zonder haar waardigheid
tekort te doen, had ze hem graag een lesje
geleerd dat hij niet gemakkelijk zou
vergeten.*⁴⁶

Haar onverbidelijke houding in de *RRmM* is Guenièvre niet ingegeven door de dichter, maar door de compiler, die Keye graag kritisch belichtte (Hogenbirk 2004: 145-161; Smith 2010: 70-72, 83-84). In dit streven past een bijgesteld, onbuigzaam optreden van de koningin jegens haar verwant.

5.2 Advies, abbreviatie en rentree

Verderop in de *RRmM* zet de compiler rigoureuus het mes in een actie van Guenièvre. Zoals blijkt uit *RRmM-fm* vs. 248-283 proclameert Artur, bedroefd omdat de gezochte held spoorloos verdwenen is, oorspronkelijk op advies van zijn vrouw een loktoernooi met Clarette als prijs. De *RmM*, zo verwacht de vorstin (*RRmM-fm* vs. 269-277),

... sal ten tornoye comen
Deerst dat hijt heeft vernomen,
Es levende hi ende gesont,
Want hi hevet lange stont
Claretten gemint, wetic wel,
Vele meer dan iemen el.
Hets mi dicke comen te voren,
Dat hise met herte heft vercoren
Ende pine doget dor hare.

*... zal hij leven en welzijn naar het toernooi
komen zodra hij erover heeft gehoord, want
ik weet zeker dat hij Clarette reeds lang
boven ieder ander bemint. Mij is vaak
gebleken dat zijn hart uitgaat naar haar,
en dat hij om harentwil liefdesleed lijdt.*⁴⁷

43 Vs. 432-434; “Uw valse tong zal u nog veel leed berokkenen!” zei de koningin. “Want u spreekt maar zelden hoofse woorden.”; vert. Biesheuvel 2012: 437.

44 Vs. 1636-37; ‘Laat die lomperik daar maar liggen, dat verdient hij al heel lang!’; vert. Biesheuvel 2012: 460.

45 Alleen wie bekend was met *WR* in de compilatieversie, kon deze familierelatie – een unicum in het genre – plaatsen. Het is de compiler die in *WR* en de *RRmM* (en indirect in *WK*) Guenièvre en Keye voorstelt als geparenteerd; zie Hogenbirk 2003: 173-174; 2004: 135, 154.

46 Vert. Biesheuvel 2012: 459.

47 Mijn vertaling (S).

In de corresponderende tekst van de compilatie-*RRmM* blijft Guenièvre buiten beeld. De passage waarin het toernooi wordt afgekondigd is drastisch ingekort, waarbij de compiler het initiatief van de koningin heeft overgedragen aan Artur,⁴⁸ terwijl de liefde van Miraudijs voor Clarette – oorspronkelijk, naar het voorbeeld van *Cligés* (Stuip 2003: 37-38, 45-46), uitsluitend bekend aan de vorstin – uitlekt tot publiek geheim: *si wisten wel ant horen / Dat hi Claretten hadde vercoren*.⁴⁹ Ook verder wordt Guenièvre in het eerste part van het verhaal in de compilatieversie volledig genegeerd. Of de Vlaamse roman haar genoemd heeft als toeschouwster van het toernooi, en later als present op het huwelijksfeest van Miraudijs en Clarette, zullen we waarschijnlijk nooit weten.

In het tweede deel van de compilatie-*RRmM* maakt de koningin kort haar rentree in vs. 2326-30, waar zij borg staat voor een Arturridder die met de protagonist een vete wil uitvechten. In vs. 3109-12 en 3274-97 verschijnt de vorstin opnieuw, nu als voorspraak voor deze ridder, die in de strijd het onderspit heeft gedolven. Ten slotte wordt Guenièvre nog één keer genoemd aan het einde van de roman, als *Coninc, ridders ende coninginne* de *RmM* en anderen, terugkerend van avontuur, *blide van sinne* onthalen in Karloien.⁵⁰ Uitgezonderd de laatstgenoemde vermelding om reden van representatie en rijm, vloeit de aanwezigheid van de koningin in het tweede part van de roman dus voort uit het optreden van de uitdager, een zekere Galyas. Deze neef van Keye en Guenièvre acteert als dubbelganger van de drossaard, in een rol die stellig is ingelast door de samensteller van de *Lancelotcompilatie* (Smith 2010: 178-180). Het ligt daarom voor de hand, ook de inzet van de koningin als borg en zorg voor Galyas op het conto van de compiler te schrijven. Om deze reden zal onze aandacht zich nu toespitsen op het optreden van Guenièvre in het eerste deel van de *RRmM*, waarbij we bedacht blijven op compilerische ingrepen. Maar nu eerst: Lancelot.

5.3 *Lancelot, Miraudijs en minne*

In de compilatie-*RRmM*, en ongetwijfeld ook reeds in het Vlaamse origineel,⁵¹ is Lancelot een ridder van het tweede garnituur. Met negentien naamsvermeldingen mag hij zijn collega's Walewein, Ywein en Perceval dan nipt de baas zijn (zie bijlage 1), een ster die schittert is hij allerm minst. Hoewel door *Le Chevalier de la Charrette* en de *Lancelot en prose* tot roem gebracht als minnaar van Guenièvre, messiaans verlosser en exponent van ridderschap, laat de elders onverslaanbare held het in de *RRmM* plotseling lelijk afweten: ontluisterend toont de dichter hem als een man gespeend van allure. In het gevreesde Woud zonder Genade, aan de terreur waarvan Miraudijs op geheel eigen kracht een einde maakt, blijkt Lancelot ooit met vier kameraden (onder wie Walewein en Perceval), de steun van een gewapend ge-

48 'Dass der Kompilator [...] Anlass zu einer Änderung sah, könnte ein Hinweis dafür sein, dass er den weiblichen positiven Anteil am Romanverlauf weniger stark akzentuieren wollte', aldus Ulrike Wuttke (2006: 149).

49 Vs. 1806-07; 'iedereen wist van horen zeggen dat hij Clarette liefhad'; vert. Biesheuvel 2012: 463.

50 Vs. 4006, 4005; 'de koning, zijn ridders en de koningin', 'blij'; vert. Biesheuvel 2012: 503.

51 Immers: waarom zou de compiler hebben getornd aan een respectabeler rol voor de held van zijn cyclus? Opwaardering langs deze weg van Walewein zal hierbij niet aan de orde zijn geweest, want Arturs neef fungeert in de *RRmM* slechts als figurant.

volg ten spijt, roemloos in de pan te zijn gehakt, wat beeldend wordt beschreven door een bijfiguur: *Si liten haer helme ende haer swerde daer, / Ende worden gewont oec, dats waer; / Met pine mochten si ontgaen, / Sine waren doet ofte gevaen.*⁵² Later, wanneer een horde reuzen Kardoel belegert, weet Lancelot – die de hulp van zijn gezellen ditmaal ontberen moet: *Walewain was daer nu niet, / Noch Percheval; dies haddense verdriet*⁵³ – een eerste aanval ternauwernood af te slaan. Het is de slotgracht die het offensief tot staan, en uiteindelijk de RmM die redding moet brengen.

Na de aftocht van de reuzen krijgt Lancelot opdracht om de gevierde held, buiten Kardoel verzonken in minnegepeins, een groet te brengen namens de koning, de koningin en Clarette, en hem te inviteren aan het hof. De illustere Tafelronderidder, in *Le Chevalier de la Charrette* en de *Lancelot en prose* onbetwist nummer één in de ridderhiërarchie, ziet na zijn falen als krijgsman in de RRmM zijn rol gereduceerd tot die van besteller,⁵⁴ een *motif transfer* vanuit *Le Conte du Graal* die hem weinig siert.⁵⁵ Werd Lancelot voordien nog door een hulpbehoevende jonkvrouw gezocht als kandidaat-beschermer (vs. 635-639), dit in een kwestie die zal worden opgelost door alweer de protagonist, het verhaal laat er onderhand geen twijfel over bestaan dat de ooit onovertroffen ridder – juist *hij* – op het martiale vlak voorbijgestreefd is door de RmM.

Ook andere leden van Arturs elitecorps zien zich op de ranglijst van ridderschap gepasseerd door Miraudijs,⁵⁶ maar in de RRmM neemt Lancelot wel een zeer speciale plaats in, en dat niet alleen vanwege zijn status als onttroonde aanvoerder van het klasement. Wat meerwaarde verleent aan de vergelijking tussen de oude en de nieuwe kampioen waartoe het verhaal uitnodigt, is dat onder Miraudijs' intratekstuele superioriteit volgens normen van ridderschap een intertekstueel, thematisch complementair substraat valt waar te nemen op het gebied van de liefde. Is Lancelot in de Vlaamse roman al geen schim meer van de grote ridder en redder uit Chrétiens *Charrette* en de *Lancelot en prose*, zodat de RmM alle ruimte krijgt

⁵² Vs. 542-545; 'Ze hebben er hun helmen en hun zwaarden verloren en raakten bovendien gewond. Ze konden ternauwernood ontsnappen, ze waren bijna gedood of gevangengenomen'; vert. Biesheuvel 2012: 439. Aan het debacle van de Tafelronderidders in het woeste woud wordt extra gewicht verleend met een terugblik door (1) antagonist Amelant in vs. 919-924, en (2) Lancelot zelf in vs. 1374-80.

⁵³ Vs. 1398-99; 'Tot hun grote verdriet was Walewein er niet, op dat moment, en Perchevaal ook niet'; vert. Biesheuvel 2012: 455.

⁵⁴ Ook in het tweede deel van de compilatie-RRmM wordt Lancelot ingezet als bode, deze keer door alleen Guenièvre, die hem de RmM laat vragen haar neef Galyas te sparen. Deel uitmakend van een ingeweven verhaaldraad, lijkt dit optreden van Lancelot een bedenkfel van de compiler. Overigens acht Artur ook Walewein niet te goed om dienst te doen als bode (RRmM-frm vs. 292).

⁵⁵ Anders dan Gauvain in de roman van Chrétien (Stuip 1979: 68-71), boekt Lancelot in de RRmM ook als bode geen succes. *Motif transfer* als een specifieke vorm van intertekstualiteit wordt besproken in Lacy 1996.

⁵⁶ De dichter typeert zijn held keer op keer als overtreffende trap van Tafelronderidders (Besamusca 1993: 150-158, 184-185; 2003: 111-114). Artur verzekert de genoemde dame in nood: *Scone joncfrouwe, / Alselp mi God ende onse Vrouwe, / Ic sal u wel doen berechten: / Ic sal selken vor u doen vechten / Die u harde wel sal wreken!* (vs. 1364-68; 'Schone jonkvrouw, ik zal u naar eer en geweten bijstaan, moge God en Onze-Lieve-Vrouw mij daarbij helpen! Ik zal iemand voor u in het strijdperk sturen die op uitstekende wijze wraak voor u zal nemen'; vert. Biesheuvel 2012: 454-455). Deze nobele taak komt echter toe aan de RmM.

om zijn voorganger op dit terrein achter zich te laten, toehoorders met oor voor de akoestiek van het genre kunnen naar mijn oordeel ook hebben beluisterd dat Lancelot *als minnaar* de eerste viool moet afstaan aan Miraudijs, een held die in de liefde een heel andere koers vaart.

Wat betreft zijn herkomst en optreden vertoont de RmM enige gelijkenis met Lancelot in *Le Chevalier de la Charrette*,⁵⁷ en meer nog met de held van de *Lancelot en prose* (Smith 1991: 161, 164-165; 2007: 24-27; 2011: 20 vlg.). De voornaamste overeenkomsten én verschillen heb ik schematisch weergegeven in bijlage 2. Hoewel sommige gevallen van analogie kunnen worden uitgelegd als manifestaties van ‘generische intertekstualiteit’ (gedefinieerd in Besamusca 1993: 16-17), wijst het totaalbeeld eerder op een specifieke samenhang. Die indruk is vooral terug te voeren op een dubbele motieoverdracht met signaalfunctie. Voor Lancelot noch Miraudijs vindt de zwaardreiking plaats door koning Artur, zoals in diens bedoeling lag: deze masculiene taak wordt verrassend volbracht door een vrouw, door niemand minder dan Guenièvre. En na de ene wordt ook de andere held vergund zich de ridder en de vriend te mogen noemen van zijn geliefde in spe: voor Lancelot de koningin, voor de RmM Clarette.⁵⁸

Deze en meer parallellen tussen de gelauwerde ridder van de Ronde Tafel en nieuwkomer Miraudijs geven lading aan wat hen doet verschillen als minnaars. Een fundamenteel contrast tussen de *fin’amant* van Guenièvre en de voorbeeldige liefhebber van Clarette kan het publiek hebben aangezet tot kritische reflectie op de liefde van Lancelot, dit ten gunste van de debutant, op wiens kwaliteiten *in amoris* de dichter een voordelig licht laat schijnen. Weinig recipiënten zal zijn ontgaan hoe Miraudijs de ontlusterde Lancelot als ridder intratekstueel naar de kroon steekt. Maar kenners van het genre, de vergelijking tussen Lancelot en de nieuwe held doortrekkend van ridderwijding en ridderschap naar ware liefde als bron van inspiratie, zullen naar ik meen bovendien hebben begrepen dat Lancelot intertekstueel en impliciet,⁵⁹ en gemeten naar de normen van het verhaal, ook als minnaar door de mand valt. Zij konden, zo luidt mijn stelling, bedenken dat Lancelots liefde voor Guenièvre dan wel ten grondslag mag liggen aan zijn wijdverbreide faam, maar tevens mateloos is van aard, rede en ridderschap overheerst, onrecht doet aan Artur, een huwelijk als happy end uitsluit, en in het slotdeel van de Lancelot-Graalcyclus mede oorzaak is van een regelrechte ramp. Miraudijs en Clarette daarentegen, zo wordt in de *RRmM* benadrukt, koesteren een constructieve liefde die, enkel geheim gehouden omwille van de vereiste hoofse discretie,⁶⁰

57 Een eerste pose als peinzende ridder, waarmee Miraudijs in aanloop naar zijn liefdesparcours het voorbeeld volgt van de troubadoureske held uit de *Charrette*, springt als parallel het meest in het oog (vs. 666 vlg.).

58 Zie voor de *Lancelot en prose* Rosenberg 1993: 68 en Carroll 1993: 145. In de *RRmM* drukt Clarette de held op het hart *Dat gi altoes min ridder selt wesen / Ende min vrient, waer gi seit* (vs. 194-195; ‘dat u altijd mijn ridder zult zijn en mijn vriend, waar u ook bent’; vert. Biesheuvel 2012: 433).

59 ‘A name’, stelt Jane Bliss in dit verband veelbetekenend, ‘is a convenient shorthand for recalling a whole narrative, which is thus embedded in the actual narrative and sets up resonances for those familiar with it’ (2008: 71). Richard Trachsler zegt over zo’n verwijzing naar een *pro-récit*: ‘la seule évocation des noms de Tristan et d’Yseut suffit à rappeler de façon instantanée toute leur histoire’ (2000: 27-28).

60 Vgl. *AD*, waar Walewein van een jonkvrouw te horen krijgt *Dat gene ombedecte minnen / Comen mogen te hogen prisén* (ed. Jonckbloet 1846-1849, dl. 2, vierde boek, vs. 1418-19; ‘dat onver-

als *gerechter minnen* rekenen kan op goedkeuring door het hof,⁶¹ waar men zelfs initiatief neemt om het stel verenigd te zien in de echt.

In bovenstaande redenering doet zich een complicatie voor. Net zo min als in andere episodische Arturromans, de atypische *Perlesvaus* uitgezonderd, wordt Lancelot in de *RRmM* uitdrukkelijk gepresenteerd als minnaar van de koningin. Integendeel, zo lijkt het wel, want in de openingsepisode begeleidt de ridder niet Guenièvre naar de mis maar Clarette, een detail waarmee de verteller anticipeert op wat hij later over het duo meedeelt: *Men seit datse Lanceloet van Lac / Minde!*⁶² Maar ... heeft de dichter met die wonderlijke bewering de aandacht niet des te sterker gericht op Lancelots liefde voor Guenièvre, overbekend aan zijn publiek (Smith 2011: 17-18)? Dat nu juist de vermaarde held – voor jonkvrouwen een aantrekkelijke partij⁶³ – Clarette chaperonneert, leidt tot roddels aan het hof: *Men seit ...*⁶⁴ Goede verstaanders van de Vlaamse *RRmM* zullen wel beter hebben geweten, maar de vermeende liefde van Lancelot voor Clarette lijkt door de samensteller van de *Lancelotcompilatie* te zijn opgevat als een feitelijke, vooral in de context van zijn cyclus foutieve en daarom verwerpelijke voorstelling van minnezaken. Vandaar zijn stellige tegenwerping: *Dat was sceren ende een blijf: / Hi minde Genevren, Arturs wijf!*⁶⁵ Heb ik het met deze interpretatie bij het juiste eind, dan alludeert de dichter van de *RRmM* op wat toehoorders bekend kan zijn geweest uit *Le Chevalier de la Charrette* en de *Lancelot en prose*: de grenzeloze liefde van Lancelot voor Guenièvre. En ook de wederliefde van de vorstin weet de auteur in gedachten te roepen, zoals we nu zullen zien.

5.4 Een wisseling van de wacht

Keren we van Lancelot terug naar de koningin, dan vraagt Guenièvres optreden aan het begin van de *RRmM* nogmaals aandacht. Het gebeuren rond Miraudijs' ridderwijding kan bij het publiek, naast de *Lancelot en prose*, ook *Cligés* in herinnering hebben geroepen. Zo deelt Clarette een viertal eigenschappen met Soredamor, in het eerste deel van Chrétiens roman de geliefde van de held, Alexander. Net

hulde liefde niet tot eer kan strekken'; mijn vertaling, S). 'Le secret est le cadre de l'initiation [...]: l'enamouraman ou coup de foudre est suivi d'un temps de probation selon une éthique de l'effort, sous la forme d'un service d'amour caché, *le domnei*', aldus Frédérique Le Nan (2002: 398).

61 Vs. 683; 'oprechte Liefde'; vert. Biesheuvel 2012: 442.

62 Vs. 717-718; 'Er wordt wel gezegd dat Lanceloot van Lac Clarette beminde'; vert. Biesheuvel 2012: 443. Ook door deel te nemen aan een – wellicht ingevoegde – reddingsactie voor Clarette, waarbij hij de vorstin achterlaat in gevaar (vs. 2891 vlg.), maakt Lancelot de indruk zijn prioriteiten te hebben verlegd. 'In the *Ridder metter mouwen*, Lancelot does not prove himself the impeccable lover we know from the *Lanceloet*. Obviously, his love for Guinevere no longer completely determines his acts', schrijft Besamusca (1996: 117).

63 Zoals onder anderen wordt geattesteerd door een geneeskundige schoonheid in *Lanceloet* (ed. Jonckbloet 1846-1849, dl. I, vs. 11.887 vlg.), door de huwbare koningin in *LHWV*, en door de verliefde jonkvrouw van Esclaroet in *AD* (*ibid.*, dl. 2, vierde boek, vs. 621 vlg.).

64 Niets in het verhaal bevestigt, dat Lancelot ook écht een oogje heeft op Clarette. Zou hij zich als ridder-aanbidder van de heldin werkelijk hebben onthouden van deelname aan het toernooi om haar hand? Vgl. de verzen 1955-59, 2037, 2082-84 en 2106-17.

65 Vs. 718-719; 'dat is onzin, want die hield van Guinevere, Arturs vrouw'; vert. Biesheuvel 2012: 443.

als Soredamor maakt Clarette – ook zij een hofdame van Guenièvre – vroegtijdig haar entree in het leven van de protagonist. Ook zij is getooid met een sprekende naam.⁶⁶ En ook zij, in een parallel niet minder treffend dan Miraudijs' zwaardreiking, mag zich familie noemen van niet zo maar een ridder. Waar Soredamor een zuster is van Gauvain, blijkt de heldin van de *RRmM* Waleweins nicht te zijn.

Bij deze gelijkenis van heldinnen blijft het niet, want ook de koningin heeft trekken gemeen met haar voorgangster in *Cligés*, die optreedt als 'an advocate of love' (Bethlehem 2005: 134). Tegenover Alexander en Soredamor predikt Guenièvre, wat gelet op haar misstap in de *Roman de Brut* en later haar affaire in de *Charrette* ironisch mag heten, het heil van het matrimonium: 'Ik vraag jullie niet te zoeken naar liefde die voortkomt uit macht of hartstocht. Zoek elkaar in een eervol huwelijk' (Stuip 2003: 45-46). De vorstin komt met deze uitspraak, nadat zij de beschroomde minnaars heeft gebracht tot een liefdesbekentenis. Zonder mankeren vindt dan een bruiloft plaats, met instemming van Artur en van Gauvain. Een aangepaste agenda van minnezaken volgt de *RRmM*: hier laat niet de liefdesverklaring op zich wachten, maar het begeerde huwelijk.⁶⁷ Als Clarette de protagonist na zijn ridderwijding chevalereske mores heeft bijgebracht, en hem haar mouw heeft geschonken als teken van ridderschap in dienst van de liefde, betuigt Guenièvre haar goedkeuring met een compliment: *Clarette, dit was wel gedaen!*⁶⁸ Maar nadat de *RmM* kort daarop Clarette zijn liefde en zijn dienstbaarheid kenbaar heeft gemaakt (vs. 337-353), gaan er vele maanden overheen voordat het komt tot een echtverbintenis. Langdurig zal de held, glansrijk geslaagd voor zijn ridderproef in het Woud zonder Genade, als monnik verblijven in een klooster, een merkwaardige wachtkamer ter beproeving van hoofse liefde. Deze impasse wordt na ruim een jaar doorbroken door Guenièvre. Wanneer Artur de verdwenen ridder terugwenst aan zijn hof, is zij het die hem adviseert om een steekspel te organiseren (*RRmM-fm* vs. 254-257):

Here, bi eere zake
Suldine gecrigen, wetic wel,
Den ridder, ende niewet el:
Doet eenen tornoy gebieden

*Heer, slechts op één manier, zo weet ik, en
anders niet, kunt u de ridder terugkrijgen:
kondig een toernooi af!*⁶⁹

Net als in *Cligés* werpt Guenièvre zich op als minnemakelaarster. In de Vlaamse *RRmM* als enige op de hoogte van wat de ridder en Clarette verbindt, maakt de vorstin haar hofdame, begerenswaardig erfgename van Spanje, tot inzet van een huwelijkstoernooi met voorspelbare afloop. En net als in Chrétiens roman zal koning Artur, wanneer de held zijn gewillige prijs eindelijk veroverd heeft, vorstelijk fiat geven voor een langverbeide en welverdiende bruiloft: *doen die coninc Artur verstoet / Hoe hem sine dinge sijn vergaen, / Gaf hi heme Claretten saen.*⁷⁰

66 Soredamor verklaart 'dat het eerste deel van mijn naam op de goudkleur wijst [...] terwijl het einde me aan Amor doet denken' (Stuip 2003: 28). Clarettes naam (gelijkend op die van Clarissant, zuster van Gauvain in *Le Conte du Graal*) wijst op lichtende schoonheid.

67 'Men zegt wel dat niets zo moeilijk is als de eerste stap', houdt Guenièvre in *Cligés* voor aan de verliefde Alexander (Stuip 2003: 45). Miraudijs en Clarette is elke vorm van koudwatervrees vreemd, zie vs. 175-196 (voor haar) en vs. 335-353 (voor hem). Wat vooral de held zwaar valt, is de vereiste proeftijd tussen de eerste stap op het liefdespad en de finale stap in het huwelijksbootje.

68 Vs. 200; 'Clarette, dat heb je goed gedaan!'; vert. Biesheuvel 2012: 433.

69 Mijn vertaling (S).

70 Vs. 2225-27; 'Nadat de koning gehoord had wat er allemaal was gebeurd, gaf hij hem meteen de

Bezien tegen de achtergrond van *Cligés* en de *Lancelot en prose* is frappant, hoe Guenièvre, ‘the sole authority for knightly prowess’ (Bethlehem 2005: 211), in het begin van de *RRmM* haar prominente plaats op het toneel eensklaps moet afstaan aan wat lijkt een bijfiguur, die hier haar debuut maakt als heldin: *Doe quam Clarette gegaen / Ute ere cameran*.⁷¹ Wie had verwacht dat de koningin, na haar wederhelft te hebben weggestuurd, op de nieuwe ridder aan haar hof nu wel eenzelfde amoureuze indruk zou maken als ooit op Lancelot (in onze roman uitgerangeerd als begrafenisganger), komt bedrogen uit. Want waar de *RmM* al in de kortste keren Lancelot overvleugelt, passeert Clarette nog sneller de vorstin. Zoals gezegd mag Guenièvre, naar het voorbeeld van de *Lancelot en prose*, de held nog wel het wapen van zijn professie schenken, maar zijn ridderschap krijgt pas richting dankzij de jonkvrouw, die met haar mouw als minnegeschenk en met haar vertoog over ridderethiek kordaat de regie overneemt en de koers bepaalt van Miraudijs’ queeste (vs. 345-353).⁷² Thematisch is hiermee een wegwijzer gezet. Door aan het hof, anders dan voor Lancelot (en Tristan), niet de vorstin te maken tot oriëntatiepunt voor de held, maar als ideale geliefde een tweede Soredamor te introduceren,⁷³ laat de auteur zijn publiek weten dat voor de *RmM* een onomstreden mooie minne in het verschiet ligt.

De Vlaamse dichter onderstreept de wisseling van de wacht met een aardig detail. Niet opdracht van Guenièvre zet Miraudijs’ queeste in gang – *Nu vaerd, God maec u goet man!*, verordonneert de vorstin zonder direct effect⁷⁴ – maar aansporing door Clarette vormt het startschot voor een tocht in dienst van de (ge)liefde: *Nu volget den riddere, het es tijt!*⁷⁵ Op instigatie van de hier als heldin geprofileerde jonkvrouw begint de *RmM* aan zijn jacht op de rode ridder, wiens wandaad had geleid tot zijn versnelde promotie door vrouwenhand.

6 Een ‘knipoog’ naar de koningin?

Gaat Dietmar Rieger wat ver wanneer hij het heeft over ‘l’impact qu’ont l’infidélité et l’adultère de la reine *sur une grande partie* de la littérature arthurienne de l’époque’,⁷⁶ met het oog op ons onderwerp is een andere uitspraak van deze auteur

hand van Clarette’; vert. Biesheuvel 2012: 471. Dat de Britse vorst hier een stempel mag zetten ter feodale goedkeuring, doet geen afbreuk aan wat blijkens de aansluitende verzen een consensus-huwelijk is: *Die hi begeerde vor alle vrouwen / Ende si hem weder, met goder trouwen* (vs. 2228-29; ‘die hij beminde boven alle anderen. Die liefde was wederzijds’; vert. Biesheuvel 2012: 471).

⁷¹ Vs. 175-176; ‘Op dat moment verscheen Clarette uit een zijvertrek’; vert. Biesheuvel 2012: 432.

⁷² In de *Lancelot en prose* krijgt de held al eerder les in *chevalerie*, namelijk van de *Dame du Lac* (Rosenberg 1993: 58-61; vgl. in *Le Conte du Graal* de rol van Percevals moeder, Stuij 1979: 14-16). In wat volgt wordt Lancelots ridderschap beheerst door liefde voor de vrouw van wie hij zijn zwaard ontvangt. De dichter van de *RRmM* kiest voor een andere voorstelling. Riddercollege en zwaardreiking laat hij van plaats wisselen (vgl. Percevals adoubement en daaropvolgende raadgeving door Gornemant, *ibid.*: 30-31), de rol van de geliefde vult hij ethisch in.

⁷³ Guenièvre blijft voor de held zijn *vrouwe* (vs. 157, 339, 1557; vgl. ook vs. 3287-92, vermoedelijk afkomstig van de compilerator), Clarette wordt tot zijn *minne* en *vrindinne* (vs. 1050, 2067; ‘liefste’ en ‘lief’; vert. Biesheuvel 2012: 449, 467).

⁷⁴ Vs. 174; ‘Ga nu op weg, en moge God u een dapper man maken’; vert. Biesheuvel 2012: 432.

⁷⁵ Vs. 196; ‘ga nu die ridder achterna, het is de hoogste tijd!’; *ibid.*: 433.

⁷⁶ Want: deze invloed beperkte zich grosso modo tot het subgenre van de historische Arturroman in vooral de Oudfranse, de Zuideuropese en de Middelnederlandse letteren. Als minnaars kregen

behartenswaardig: ‘Vers la fin du XIIIe siècle, l’infidélité de Guenièvre est et demeure dans la plupart des versions un fait incontestable, sinon pour le personnel des romans, *du moins pour les narrateurs et les lecteurs*’ (2009: 130, 233-234; mijn cursivering). Ook al lieten dichters van niet-historische Arturromans de liefde van Lancelot en Guenièvre doorgaans links liggen, zij konden desgewenst op het motief zinspelen. In Vlaanderen, welhaast onder de rook van Noordfranse steden waar prachthandschriften werden vervaardigd van de *Lancelot en prose*,⁷⁷ viel deze roman sinds het midden van de dertiende eeuw ook te beluisteren in Dietse versies,⁷⁸ hetgeen bewijst dat in onze contreien ‘interest in the Lancelot *matière* in the prose version must have been particularly keen’ (Janssens 1988: 298).⁷⁹ In een pril stadium heeft deze belangstelling geleid tot *LHWV*, terwijl latere episodische Arturromans als *Walewein* en *Moriaen* in keuzen van verhaalmotieven, eigennamen en verteltechniek eveneens invloed vertonen van de Lancelot-Graalcyclus. En waar in de veertiende eeuw de auteur van *Van der Feesten een Proper Dinc* dan mag verzuimen, om in een catalogus van beproefde minnaars als de RmM en Tristan ook Lancelot te vermelden (ed. Vekeman 1981: 12), blijkt in de tweede helft van de dertiende eeuw Jacob van Maerlant goed op de hoogte van de literaire trends. In *Alexanders Geesten* bijvoorbeeld laat hij zijn verteller verklaren, dat één van de talrijke beauties die qua schoonheid niet kunnen tippen aan Talrestis, koningin der Amazonen, *Lanceloots amie* is.⁸⁰ Zou de ‘vader der dietscher dichtren algader’ hier doelen op een aanbidsster als de jonkvrouw van Esclaroet, of op Guenièvre in eigen persoon?

De compilatie-*RRmM* lijkt op het eerste gezicht slechts bij uitzondering te verwijzen naar de affaire van Guenièvre met de beroemde ridder van de Ronde Tafel. Slechts éénmaal wordt uitdrukkelijk gerefereerd aan Lancelots liefde, en dat in een vers toe te schrijven aan de compiler: *Hi minde Genevren, Arturs wijf!* ‘Nergens in de roman wordt verder gezinspeeld op de relatie tussen Lancelot en de koningin’, besluit Besamusca (1993: 130). Toch is hierbij een vraag op haar plaats. Toont de intertekstuele opzet van *LHWV* niet aan, dat het genre naast expliciete verwijzingen⁸¹ ook subtiele allusies op de liefdesaffaire heeft toegelaten? In de *RRmM*

Lancelot en Guenièvre in Duits taalgebied, in Noorwegen en in Wales nauwelijks voet aan de grond, zie Walters 1996: xxv-xxvii alsook Wolf 2007.

77 Vgl. <http://www.lancelot-project.pitt.edu/LG-web/Arthur-LG-ChronGeog.html>.

78 De *Lancelot en prose* is meer dan eens omgezet in het Middelnederlands. Naast fragmenten van een Brabantse prozavertaling zijn flinke delen bewaard gebleven van twee Vlaamse bewerkingen in verzen, waarvan ten minste één (overgeleverd in de *Lancelotcompilatie*) als onderdeel van een cyclus. Zie Brandsma & Knapp 2010: 396-397, 416-418 en 424-448, en cf. *supra*, noot 35.

79 ‘Buiten Frankrijk’, aldus Van Oostrom (2006: 306), ‘lijkt de weerklank van de trilogie nergens groter te zijn geweest dan in onze gewesten’.

80 Ed. Franck 1882, boek 8, vs. 118; ‘de geliefde van Lancelot’; mijn vertaling (S). Later, in *Sinte Franciscus Leven*, verwerpt Maerlant *Truffe van minnen ende van stride* over *Ghevensde namen ende ongeboren* zoals *Lanceloot* (ed. Maximilianus 1954, dl. 1, vs. 37, 35; ‘verzinsels over liefde en strijd’ betreffende ‘verzonnen namen van figuren die nooit bestaan hebben’; vert. Biesheuvel 1998: 424). In de *Spiegel Historiae* onderstreept de auteur consciëntieus: *Van Lancelote canic niet scriuen*. Met reden niet: *Dies docht mi verlorne pine, [...] Want ic dWalsch over boerde houde* (ed. De Vries & Verwijs 1863, dl. 2: derde partie, vijfde boek, kap. 49, vs. 18; kap. 54, vs. 58-60; ‘Over Lancelot kan ik niet schrijven’, want ‘dat lijkt mij verloren moeite, aangezien ik het Frans beschouw als verzonnen’; mijn vertaling, S).

81 Zoals we hebben gezien, ontloopt Lancelot een huwelijk (aldus vermoedelijk de compiler) *omder coninginnen wille, / Die hi minde lude ende stille*.

wordt met Lancelots vermeende minne voor Clarette vooral aandacht gevestigd op wat met die bewering wordt ontkend. En is het niet opvallend dat, na Arturs spoedbezoek aan het hof van koning Mark, Walewein en Perceval in alle rust terugkeren naar Kardoel (vs. 1398-99),⁸² terwijl Lancelot daar al is weergekeerd wanneer reuzen hun aanval inzetten op het kasteel dat onder anderen aan de koningin bescherming moet bieden? Van betekenis lijkt zeker ook de manier waarop Lancelot en Guenièvre plaats maken voor een liefdespaar dat hen in meer dan één opzicht de loef afsteekt: Miraudijs als exemplarisch ridder en amant, Clarette als deugdzaam object en subject van *gerechter minnen*, en beiden als een koppel dat het happy end met allerwegen bejubeld huwelijk ten volle verdient.⁸³

De *RRmM* bevat misschien nog één bijzondere, als ‘optioneel’ te beschouwen reminiscentie aan de liefdesrelatie van Lancelot en Guenièvre. In het begin van het verhaal laat de gemaltraiteerde jonkvrouw, verlost van haar belager en met een boodschap naar het hof gestuurd, zich tegenover de vorstin lovend uit over de held als huwelijkspartij (vs. 397-400):

Leeft hi iet lange, hi comt te boven
Allen den genen die ic kinne.
Bi Gode, vrouwe, waric coninginne,
Ic soudene minnen voer alle man!

*Als hij nog een tijdje in leven mag blijven,
zal die man iedereen die ik ken overtreffen.
Bij God, vrouwe, als ik koningin was, zou
ik hem beminnen boven alle mannen hier
op aarde!*⁸⁴

In het tweede verspaar lijkt de jonkvrouw te zeggen: ‘Bij God, vrouwe, als ik *koningin* was, zou ik hem beminnen boven alle mannen!’ Maar ook een alternatieve lezing is mogelijk, met de implicatie dat in een voordrachtsituatie het voorlaatste vers heel anders kan zijn beluisterd.⁸⁵ De dichter geeft, als de compilatietekst het zicht op zijn bedoelingen tenminste niet belemmert, ruimte aan recitatoren om, via ‘Ironieerzeugung durch entsprechende Intonation’ (Däumer 2013: 79),⁸⁶ en liefst met een bijpassende gelaatsuitdrukking,⁸⁷ recipiënten te herinneren aan de liefde van Guenièvre voor Lancelot.⁸⁸ Met de ge(re)citeerde verzen *kan* toehoor-

82 Artur vertrekt *haestech* naar de uitvaart van Tristan en Iseut, voornemens *snieme* terug te keren (vs. 103, 105; ‘[met] erge haast’, ‘spoedig’; vert. Biesheuvel 2012: 431). Na twee dagen is de koning weer thuis (vs. 500, 1257, 1317-20), maar Walewein en Perceval laten nog op zich wachten (vs. 1398-99, 2082, 2110; *RRmM-firm* vs. 292).

83 Aan het begin van de *RRmM* neemt de dichter al een voorschot op de huwelijksmoraal van zijn roman door Tristan en Iseut, als minneduo vergelijkbaar met Lancelot en Guenièvre, dramatisch het veld te laten ruimen: hun onmogelijke liefde heeft geleid tot beider dood. Aangetekend zij verder, dat Miraudijs zich in minnezaken vasthoudender toont dan Perceval, die in *Le Conte du Graal* niet aan terugkeer naar Blancheflor toe komt (Stuip 1979: 48-74 en 96-99; vgl. Smith 1992: 50 vlg.).

84 Vert. Biesheuvel 2012: 436-437.

85 Zie over *voice in medieval romance* en *modalities of performance* Vitz 1999: 139-227, 273 vlg. (‘The romance performer [...] was free – indeed he was invited – to exploit and to develop the dramatic potential of the material he was presenting to his audience’, p. 189). Zie ook Ramakers 2004, Vitz e.a. 2005 en Däumer 2013 (met name p. 61-62, 147-195, 394-396 en 404-449).

86 Nader over dit onderwerp Däumer 2013: 75-87 en 144-145.

87 Inzake voordrachtsituaties spreekt men wel eens van een ‘knipoog’, in de letterlijke zin van het woord; zie bv. Levy 2005: 132, 138. Dat is niet helemaal juist, want in de Middeleeuwen had dit signaal nog geen speelse, maar uitsluitend een steelse betekenis (Burrow 2002: 103-113).

88 Interpretatie bij recitatie kan ook tot stand komen buiten intentie van de auteur: ‘the performer becomes, for the duration of the performance, the poet’, schrijft Anne Azéma (2005: 210).

ders te verstaan zijn gegeven (men vergelijkte het accent in de vertaling van Biesheuvel): ‘Bij God, vrouwe, als *ik* koningin was, zou ik hem beminnen boven *alle* mannen’ – Lancelot dus inbegrepen. Bij deze facultatieve ‘luisterlezing’,⁸⁹ die omstreeks 1300 in Vlaanderen niet op dovemansoren zal zijn gestuit, past de ongemakkelijk lijkende lach waarmee Guenièvre reageert op de toespeling.⁹⁰ *Die coninginne loech*, heet het zonder enige vorm van toelichting.⁹¹ En snel schakelt de vorstin over op een ander onderwerp.

7 Traditie en transgressie

Koningin Guenièvre, ‘femme infidèle par excellence’ (Schmolke-Hasselmann 1980b: 112), is een van de ‘berühmtesten Ehebrecherinnen der mittelalterlichen Literatur’ (Mertens 1996: 375). Wie meent dat haar relatie met Lancelot daarom wel een stempel zal hebben gedrukt op de niet-historische Arturverhalen in de *Lancelotcompilatie*, ziet deze verwachting echter maar voor een deel ingelost. Van de zeven teksten die de compiler heeft geïnterpoleerd, verwijzen er vier nadrukkelijk, doch niet meer dan incidenteel, naar de buitenechtelijke verhouding van Lancelot en Guenièvre. Dit zijn zoals besproken *Moriaen*, *WR*, de *RRmM* en *LHWV*. Waar andere episodische Arturromans het onderwerp veelal mijden, maken deze verhalen er geen geheim van. Resumerend:

1. *Moriaen*: zware verwondingen ten spijt, snelt Lancelot met zijn gezellen de vorstin te hulp wanneer zij door de Ierse koning wordt belaagd.
2. *WR*: zodra maar een mantel hem herinnert aan de schande die Guenièvre ten deel was gevallen tijdens een kuisheidsproef aan het hof, ontsteekt Lancelot in blinde woede. Bij zijn terugkeer aan het hof wordt hij door de vorstin meer dan hartelijk ontvangen.
3. *RRmM*: de vermeende liefde van Lancelot voor Clarette wordt door de verteller pertinent ontkend: Lancelot is de minnaar van de koningin!
4. *LHWV*: na met moeite en pijn de hand te hebben veroverd van een mooie, machtige en gretige koningin, wenst Lancelot vanwege zijn liefde voor Guenièvre niets liever dan te ontkomen aan de toch zo aanlokkelijk lijkende beloning.

Wat deze passages met elkaar gemeen hebben, naast natuurlijk de figuur van Lancelot als minnaar van de koningin, is dat ze vermoedelijk alle zijn toegevoegd door de samensteller van de *Lancelotcompilatie*. Echt opmerkelijk is dit niet. ‘After all, Lancelot’s love for Genevre is one of the collection’s major themes’ (Besamusca 2003: 105), hetgeen voor de compiler reden genoeg zal zijn geweest om de rode draad van zijn cyclus ook te verweven in enkele in te voegen romans. De vier passages kunnen door hun secundaire aard evenwel de indruk wekken, dat verder in

89 Een mooi, hoewel hypothetisch voorbeeld van de these dat ‘the difference between what is comic and what is not is simply in the telling’ (Tudor 2006: 137).

90 In de reguliere lezing ‘lijkt de lach van de koningin ingegeven te zijn door het ongeremde en daardoor wellicht humoristische enthousiasme waarmee [de] jonkvrouw zich uitlaat over de held van het verhaal als begerenswaardige huwelijkspartner’ (Smith 2007: 15, noot 52).

91 Vs. 401; ‘De koningin lachte’; vert. Biesheuvel 2012: 437.

Middel nederlandse niet-historische Arturromans, in lijn met de conventies van het genre, de liefde tussen Lancelot en Guenièvre geheel is stilgezwegen. Echter, zoals de auteur van *Perlesvaus* Lancelot voor het voetlicht heeft durven brengen als minnaar van de koningin, zo heeft een Vlaamse dichter gewaagd de roemruchte liefdesaffaire te gebruiken als intertekstueel fundament voor *LHWV*. En zoals de maker van *Les Merveilles de Rigomer* zich door geen verhaalconventie heeft laten weerhouden van allusies op de relatie tussen de ridder en zijn vorstin, zo lijkt de dichter van de *RRmM* het pikante literaire verleden van Lancelot en Guenièvre te hebben willen herleven in de gedachten van zijn publiek.

8 Besluit

Wat in het eerste deel van de compilatie-*RRmM* te lezen dan wel te beluisteren valt, herinnert meer dan eens aan de liefde die Lancelot en Guenièvre niet alleen veel faam had bezorgd, maar ook een dubieuze naam. In Vlaanderen, waar het *Leitmotiv* van de Lancelot-Graalcyclus snel ingang vond in het collectieve geheugen van de aristocratie, zullen toehoorders dergelijke subtiliteiten op waarde hebben weten te schatten. Zoals Beate Schmolke-Hasselmann zegt: ‘Selbstreflexion ist ein Hauptmerkmal unserer Gattung’ (1980a: 177).

Voorbeeldige hoofse liefde krijgt in de *RRmM* extra reliëf middels tegenvoorbeelden. Meteen al aan het begin wijst de auteur het controversiële koppel Tristan en Iseut met hun teraardebestelling een waarlijk grondige exit, terwijl Lancelot en Guenièvre, als minneduo niet minder notoir, reeds bij leven hebben plaats te maken voor een nieuw en ditmaal navolgenswaardig liefdespaar: Miraudijs en Clarette. De klemtoon waarmee een jonkvrouw Guenièvre in de oren lijkt te knopen, dat zij als koningin de voorkeur zou geven aan de veelbelovende Zwarte Ridder, vormt een mogelijke allusie op de amoureuze focus van de vorstin in *Le Chevalier de la Charrette* en vooral de *Lancelot en prose*. Eerder zal recipiënten opgevallen zijn, hoe resoluut Guenièvre haar echtgenoot met vijfduizend ridders op uitvaart stuurt. Zonder opgaaf van redenen zelf achterblijvend in Kardoel, heeft de koningin daar nu het rijk alleen, wat haar vrij spel belooft wanneer een *knappe van sconen leden* verschijnt die haar *met soeten sinne* groet.⁹² Guenièvre mag haar mooie bezoeker eigenhandig het zwaard reiken, wat herinnert aan het begin van Lancelots carrière in de *Lancelot en prose*. Maar voordat de analogie een vervolg kan krijgen, verschijnt op de voorgrond een jonkvrouw van onbesproken gedrag: Clarette. Niet aan de in liefdeszaken bedreven koningin, maar aan Waleweins nicht als een tweede Soredamor valt de rol toe van heldin, minnares in spe én toekomstig echtgenote van de protagonist.

‘Following the *Queeste*, a return to the old knightly ideal of love as the inspiration for chivalric prowess is clearly impossible’, stelt Besamusca naar aanleiding van Lancelots mantelhysterie aan het slot van *WR*, pal voor de *RRmM* (1996: 116). Door hier de held van zijn cyclus met overschot aan ironie te ontmaskeren als

⁹² Vs. 90, 116; ‘een jonge, goedgebouwde man’ die de vorstin ‘op vriendelijke wijze’ groet; vert. Biesheuvel 2012: 431.

een lachwekkende dwaas, anticipeert de compiler op *LHWV*, waar de wederom drieste ridder zich zó diep in de nesten werkt dat, niet voor het eerst, Walewein hem moet komen redden.⁹³ De Lancelotkritiek in *WR* en *LHWV* overbrugt *WK*, een verhaal zonder Lancelot, maar krijgt met de *RRmM* een ingelast steunpunt. Als laatste tekst geïnterpoleerd in de *Lancelotcompilatie* (Besamusca 2003: 16-17, 143-144), draagt deze roman bij aan een neergang van de lang ongeëvenaarde ridder van de Ronde Tafel. Lancelots optreden als ridder en later bode, imponerend noch effectief, en naar het lijkt niet meer geïnspireerd door liefde voor Guenièvre, doet afbreuk aan 's ridders gevestigde reputatie als minnekampioen. Een verbazingwekkende bewering in de Vlaamse *RRmM* noopt de compiler nog wel, zijn publiek te verzekeren dat Lancelot *minde Genevren, Arturs wijf* – maar met die liefde zijn de daden van de ridder niet langer in overeenstemming. Toch heeft in de *RRmM* 'the old knightly ideal of love as the inspiration for chivalric prowess' geenszins afgedaan. Alleen is nu, als drager van dit ideaal, een nieuwe held opgestaan: een held die als minnaar zich niet leiden laat door passie, maar door wat *gerechter minnen* van hem vraagt.⁹⁴ Voor déze held en zijn vriendin kan Liefde uitmonden in een huwelijk *met goder trouwen*, tot vreugde alom. Zó hoort het, wil de dichter maar zeggen.

Bijlage 1 Persoonsvermeldingen *RRmM* met frequentie >10

	<i>Mannen</i>		<i>Vrouwen</i>	
> 40	113 koning Artur (dl. 1: 59)	47	Clarette (dl. 1: 34)	
	56 vader RmM (dl. 1: 5)	44	moeder RmM (dl. 1: 9)	
	47 Amelant (dl. 1: 47)	42	koningin Guenièvre (dl. 1: 36)	
20-40	33 Keye			
	33 koning van Cornwall	28	jonkvrouw uit Woud zonder Genade	
	25 rode ridder	24	door rode ridder geslagen jonkvrouw	
	23 Fellon			
	21 Galyas			
10-20	19 Lancelot (dl. 1: 11)			
	18 Walewein			
	17 Ywein			
	16 Cephalus			
	13 Perceval	13	Egletine	
	13 koning van Ierland			
	11 Elyconas			

Cijfers ontleend aan: namenlijst ed. De Haan e.a. 1983: 223-227.

Niet meegeteld: vermeldingen held (227x) en vermeldingen in hoofdstuktitels.

De namen van de vaste Arturiaanse cast zijn vet gemarkeerd.

⁹³ In een soortgelijke, mogelijk ingevoegde episode van *Moriaen* moest Lancelot, zwaargewond als hier niet herten- maar traditioneel drakendoder, ook al worden bijgestaan door Walewein.

⁹⁴ Beleven Lancelot en Guenièvre de liefde ook fysiek, net als Tristan en Iseut, Miraudijs en Clarette adoreren elkaar kuis en op afstand in een legitieme, langdurig beproefde minne. De dichter neemt aldus afstand van zowel pre- als extramaritale liefdespraktijken.

Opvallende punten:

- de prominente positie van koning Artur;
- het relatief grote aandeel van vrouwelijke personages in de top;
- het forse aandeel van Amelant, tegenstander en rivaal van de held;
- het belangrijke aandeel van koningin Guenièvre, voornamelijk in dl. 1;
- het bescheiden aandeel van de fameuze ridders van de Ronde Tafel.

Bijlage 2 Overeenkomsten en verschillen tussen Lancelot en de RmM

<i>Chevalier de la Charrette</i>	Lancelot-Graleyclus	<i>RRmM</i>
	'enfances' held buiten hof (ab ovo)	
	held leert ridderschik van <i>dame du lac</i>	
	held komt naar Arturhof als 'Fair Unknown'	
	held ontmoet koning en ridders in nabijheid Arturhof	
	held maakt al direct aan Arturhof kennis met geliefde in spe ¹	
^{II}	schoonheid dient als <i>cunsa amoris</i>	schoonheid is geen <i>cunsa amoris</i> ^{II}
	held wordt witte ridder; outfit van <i>dame du lac</i>	held wordt zwarte ridder; outfit van vorstin
	held krijgt na e.g. tijdens ridderswijding eeraad van koningin	held leert ridderschik van geliefde in spe
		held krijgt witte mouw van geliefde in spe
	held mag zich van geliefde in spe haar ridder en haar vriend noemen	
	naam + komaf onthuld aan held	
'enfances' held buiten hof (retrospectief)		
	held groeit dankzij (geliefde uit tot beste ridder en redder van het koninkrijk	
^{III}	held wekt met ridderslijke wapenfeiten wederliefde op	
toenaam held staat voor macht amour		toenaam held staat voor <i>der minnen cracht</i> ^{III}
minnevrance maakt held drie keer doof	held vaak in minnevrance maar niet doof	minnevrance maakt held drie keer doof ^{IV}
naam held onthuld aan publiek		
liefde geeft held nieuwe kracht	liefde geeft held nog meer kracht	liefde geeft held nieuwe kracht ^V
	(geliefde telt meer dan (het belang van) heel Arturs rijk	
	held en geliefde brengen hun minne ook fysiek in de praktijk	premaritale liefde is van kuise aard
		'enfances' held buiten hof (retrospectief) ^{VI}
	meedagds toernooi met geliefde als toeschouwerster e.g. prijs brengt held vanuit isolement tot incognito deelname ^{VII}	
	held vecht in toernooi op verzoek van geliefde afwisselend moedig én laf	held demonstreert <i>der minnen cracht</i> ^{VIII}
		held etaleert <i>mouw</i> als minneteken
huwelijksstoernooi kent anticlimax	held wint doorance-toernooi	huwelijksstoernooi vormt apotheose
	held draagt <i>mouw</i> tegen wil en dank ^{IX}	
		naam + komaf onthuld aan held + publiek
	buitenechtelijke liefde maakt huwelijk en happy end voor minnaars onmogelijk	held en heldin huwen in happy end ^{XI}

wit: contrast lichtgrijs: globale parallel grijs: specifieke parallel donkergrijs: parallel op andere plaats

- I Specifieke parallel *RRmM* met *Cligys* (waar Alexander direct liefde opvat voor hofdame Soordamor, zuster van Gauvain)
- II *Le Chevalier de la Charrette* biedt geen zicht op het ontstaan van de liefde (iets wat aan verhaaldebeuren voorafging).
- III In de *RRmM* wekt Clarette niet primair als schoonheid, maar als spreekbuis van riddersdeugd liefde op bij de held.
- IV 'Ridder van de Kar': overwinning van amour op raison; 'Ridder met de Mouw': symbiose van ridderschap en liefde.
- V Zowel bij Chrétien als in de *RRmM* schrikt de held, doof voor een drevoudige waarschuwing, pas op uit minnegepeins wanneer een ridder hem uit het zadel steekt en hem aldus ruw doet terugkeren tot de werkelijkheid.
- VI In gevecht met een boosaardige *astre monde*-ridder (resp. Meleagant en Elyconas) wordt Lancelot gesterkt door het zien van de koningin, de *RmM* door een blik op Clarettes witte mouw als *purs pro toto* van de geliefde.
- VII Waar Lancelot wordt voorbereid op ridderschap (en Perceval in *Le Conte du Graal* op geen ander leven dan dat in de *guste forest*), blijkt Mirandis *ter scoelen* te zijn grootgebracht als *clerc* (vs. 1774, 1770; *RRmM*: 6m vs. 167, 164).
- VIII Zowel Lancelot (op voorwaarde van terugkeer in gevang) als de *RmM* (mits hij zijn monnikspij blijft dragen) krijgt fiat voor deelname aan wat bij Chrétien en in de *RRmM* een huwelijksstoernooi is (in de *RRmM* met Clarette als prijs).
- IX Waar Lancelot *chevalerie* soms ondergeschikt maakt aan amour, toont de *RmM* hoe beide elkaar kunnen versterken.
- X Aan het begin van *La Mort le Roi Artu* (*Arturs Doet*) krijgt de jonkvrouw van Escalot (Escalroet) gedaan, dat Lancelot tijdens incognito deelname aan een toernooi haar mouw als minneteken draagt, dit voor de ogen van de koningin.
- XI In de compilatie-*RRmM* betreft dit een 'pseudo-slot', waarna de held zijn eerder afgebroken *Vatersnuche* voortzet.

Bibliografie

- Azéma 2005 – A. Azéma, 'Une aventure vous dirai: Performing Medieval Narrative'. In: Vitz e.a. 2005, p. 209-222.
- Baumgartner 2005 – E. Baumgartner, 'Chrétien Medieval Influence: From the Grail Quest to the Joy of the Court'. In: N.J. Lacy & J.T. Grimbart (red.), *A Companion to Chrétien de Troyes*. Cambridge, 2005, p. 214-227.
- Berg 2001 – S. Berg (vert.), *Chrétien de Troyes: Lancelot, of De ridder van de kar*. Amsterdam, 2001.
- Besamusca 1993 – B. Besamusca, *Walewein, Moriaen en de Ridder metter mouwen. Intertekstualiteit in drie Middelnederlandse Arturromans*. Hilversum, 1993.
- Besamusca 1996 – B. Besamusca, 'Lancelot and Guinevere in the Middle Dutch *Lancelot* Compilation'. In: Walters 1996, p. 105-124.
- Besamusca 2003 – B. Besamusca, *The Book of Lancelot. The Middle Dutch Lancelot Compilation and the Medieval Tradition of Narrative Cycles*. Vert. Th. Summerfield. Cambridge, 2003.
- Bethlehem 2005 – U. Bethlehem, *Guinevere – A Medieval Puzzle. Images of Arthur's Queen in the Medieval Literature of England and France*. Heidelberg, 2005.
- Biesheuvel 1998 – I. Biesheuvel (vert.), *Maerlants werk. Juweeltjes van zijn hand*. Amsterdam, 1998.
- Biesheuvel 2012 – I. Biesheuvel (vert.), *De ridders van de Ronde Tafel. Arturverhalen uit de Lage Landen. Met een voorwoord van Frits van Oostrom*. Amsterdam, 2012.
- Bliss 2008 – J. Bliss, *Naming and Namelessness in Medieval Romance*. Cambridge, 2008.
- Brandsma 2000 – F. Brandsma, 'Gathering the Narrative Threads. The Function of the Court Scenes in the Narrative Technique of Interlace and in the Insertion of New Romances in the Lancelot Compilation'. In: *Queeste* 7 (2000), p. 1-18.
- Brandsma & Knapp 2010 – F. Brandsma & F.P. Knapp, 'Lancelotromane'. In: Pérennec e.a. 2010, p. 393-457.
- Bruckner 2003 – M.T. Bruckner, 'Redefining the Center: Vers and Prose *Charrette*'. In: C. Dover (red.), *A Companion to the Lancelot-Grail Cycle*. Cambridge, 2003, p. 95-105.
- Burns 1995 – E.J. Burns (vert.), 'The Quest for the Holy Grail'. In: N.J. Lacy (red.), *Lancelot-Grail. The Old French Arthurian Vulgate and Post-Vulgate in Translation. Vol. IV*. New York/Londen, 1995, p. 3-87.
- Burrow 2002 – J. Burrow, *Gestures and Looks in Medieval Narrative*. Cambridge, 2002.
- Caers & Kestemont 2011 – B. Caers & M. Kestemont, 'Over de datering van de Middelnederlandse ridderepiek'. In: *VMKA* 121 (2011), p. 1-59.
- Carroll 1993 – C.W. Carroll (vert.), 'Lancelot, Part II'. In: N.J. Lacy (red.), *Lancelot-Grail. The Old French Arthurian Vulgate and Post-Vulgate in Translation. Vol. II*. New York/Londen, 1993, p. 113-238.
- Claassens 2000 – G.H.M. Claassens, 'The Narrator as a Character in *Lancelot en het hert met de witte voet*'. In: G.H.M. Claassens & D.F. Johnson (red.), *King Arthur in the Medieval Low Countries*. Leuven, 2000, p. 173-185.
- Claassens 2010 – G. Claassens, 'Lancelot en het hert met de witte voet'. In: Pérennec e.a. 2010, p. 294-299.
- Däumer 2013 – M. Däumer, *Stimme im Raum und Bühne im Kopf. Über das performative Potenzial der höfischen Artusromane*. Bielefeld, 2013.
- De Haan e.a. 1983 – M.J.M. de Haan e.a. (ed.), *Roman van den Riddere metter Mouwen*. Utrecht, 1983.
- De Vries & Verwijs 1863 – M. de Vries & E. Verwijs (ed.), *Jacob van Maerlant's Spiegel Historiae, met de fragmenten der later toegevoegde gedeelten, bewerkt door Philip Utenbroeke en Lodewijk van Velthem*. 3 dln. Leiden, 1863.
- Finet-van der Schaaf 2009 – B. Finet-van der Schaaf (ed. en vert.), *Le Roman de Moriaen*. Grenoble, 2009.
- Franck 1882 – J. Franck (ed.), *Alexanders Geesten van Jacob van Maerlant*. Leiden, 1882.
- Gerritsen 1963 – W.P. Gerritsen, *Die Wrake van Ragisel. Onderzoekingen over de Middelnederlandse bewerkingen van de Vengeance Raguidel, gevolgd door een uitgave van de Wrake-teksten*. 2 dln. Assen, 1963.
- Hériché-Pradeau 2009 – S. Hériché-Pradeau (vert.), *La vengeance Raguidel*. Parijs, 2009.
- Hogenbirk 2003 – M. Hogenbirk, 'A Comical Villain: Arthur's Seneschal in a Section of the Middle Dutch *Lancelot Compilation*'. In: K. Busby & R. Dalrymple (red.), *Comedy in Arthurian Literature*. Cambridge, 2003, p. 165-175.

- Hogenbirk 2004 – M. Hogenbirk, *Avontuur en Anti-avontuur. Een onderzoek naar Walewein ende Keye, een Arturroman uit de Lancelotcompilatie*. Amsterdam/Münster, 2004.
- Hogenbirk 2011 – M. Hogenbirk, m.m.v. W.P. Gerritsen (ed.), *Walewein ende Keye. Een dertiende-eeuwse Arturroman, overgeleverd in de Lancelotcompilatie*. Hilversum, 2011.
- Ihring 2003 – P. Ihring, 'Wunder zum Lachen. Die komische Entzauberung des arthurischen *merveilleux* in zwei altfranzösischen Versromanen aus dem 13. Jahrhundert: *Meraugis de Portlesgues* und *Les Merveilles de Rigomer*'. In: F. Wolfzettel (red.), *Das Wunderbare in der arthurischen Literatur. Probleme und Perspektiven*. Tübingen, 2003, p. 175-191.
- Janssens 1988 – J.D. Janssens, 'The Influence of Chrétien de Troyes on Middle Dutch Arthurian Romances: A New Approach'. In: N.J. Lacy e.a. (red.), *The Legacy of Chrétien de Troyes*. Dl. 2. Amsterdam, 1988, p. 285-306.
- Johnson & Claassens 2000a – D.F. Johnson & G.H.M. Claassens (ed. en vert.), *Dutch Romances, Vol. 1: Roman van Walewein*. Cambridge, 2000.
- Johnson & Claassens 2000b – D.F. Johnson & G.H.M. Claassens (ed. en vert.), *Dutch Romances, Vol. 11: Fergunt*. Cambridge, 2000.
- Johnson & Claassens 2003 – D.F. Johnson & G.H.M. Claassens, e.a. (ed. en vert.), *Dutch Romances, Vol. III: Five Interpolated Romances from the Lancelot Compilation*. Cambridge, 2003.
- Jonckbloet 1846-1849 – W.J.A. Jonckbloet, *Roman van Lancelot (XIIIe eeuw). Naar het (eenig bekende) handschrift der Koninklijke Bibliotheek, op gezag van het Gouvernement uitgegeven*. 2 dln. 's Gravenhage, 1846-1849.
- Kuiper e.a. 1993-2014 – W. Kuiper e.a., *Repertorium van eigenamen in Middelnederlandse literaire teksten*. [Http://cf.hum.uva.nl/dsp/scriptamant/remlt/remltindex.htm](http://cf.hum.uva.nl/dsp/scriptamant/remlt/remltindex.htm).
- Lacy 1995 – N.J. Lacy (vert.), 'The Death of Arthur'. In: N.J. Lacy (red.), *Lancelot-Grail. The Old French Arthurian Vulgate and Post-Vulgate in Translation*. Vol. IV. New York/Londen, 1995, p. 91-160.
- Lacy 1996 – N.J. Lacy, 'Motif Transfer in Arthurian Literature'. In: D. Kelly (red.), *The Medieval Opus. Imitation, Rewriting, and Transmission in the French Tradition. Proceedings of the Symposium Held at the Institute for Research in Humanities, October 5-7 1995, The University of Wisconsin-Madison*. Amsterdam/Atlanta, 1996, p. 157-168.
- Le Nan 2002 – F. Le Nan, *Le secret dans la littérature arthurienne (1150-1250). 'Du lexique au motif'*. Parijs, 2002.
- Levy 2005 – B.J. Levy, 'Performing Fabliaux'. In: Vitz e.a. 2005, p. 123-140.
- Maximilianus 1954 – P. Maximilianus (ed.), *Sinte Franciscus Leven van Jacob van Maerlant*. 2 dln. Zwolle, 1954.
- Mertens 1996 – V. Mertens, 'Der arthurische Tristan'. In: A. Crépin & W. Spiewok (red.), *Tristan – Tristrant. Mélanges en l'honneur de Danielle Buschinger à l'occasion de son 60ème anniversaire*. Greifswald, 1996, p. 365-379.
- Morris 1982 – R. Morris, *The Character of King Arthur in Medieval Literature*. Cambridge, 1982.
- Morris 1988 – R. Morris, 'The Knight and the Superfluous Lady: A Problem of Disposal'. In: *Reading Medieval Studies* 14 (1988), p. 111-124.
- Oppenhuis de Jong 2003 – S.I. Oppenhuis de Jong, *De Middelnederlandse Perceval-traditie. Inleiding en editie van de bewaarde fragmenten van een Middelnederlandse vertaling van de Perceval of Conte du Graal van Chrétien de Troyes, en de Perchevael in de Lancelotcompilatie*. Hilversum, 2003.
- Pérennec e.a. 2010 – R. Pérennec e.a. (red.), *Höfischer Roman in Vers und Prosa*. Berlin/New York, 2010.
- Pickens 1993 – R.T. Pickens (vert.), 'The Story of Merlin'. In: N.J. Lacy (red.), *Lancelot-Grail. The Old French Arthurian Vulgate and Post-Vulgate in Translation*. Vol. 1. New York/Londen, 1993, p. 167-424.
- Ramakers 2004 – B. Ramakers, 'Lezen als een toeschouwer. Over performatieve receptie van Middelnederlandse teksten'. In: *Queeste* 11 (2004), p. 127-139.
- Rieger 2009 – D. Rieger, *Guenièvre. Reine de Logres, dame courtoise, femme adultère*. Parijs, 2009.
- Rosenberg 1993 – S.N. Rosenberg (vert.), 'Lancelot, Part III'. In: N.J. Lacy (red.), *Lancelot-Grail. The Old French Arthurian Vulgate and Post-Vulgate in Translation*. Vol. 11. New York/Londen, 1993, p. 241-332.
- Schmolke-Hasselmann 1980a – B. Schmolke-Hasselmann, *Der arthurische Versroman von Chrestien bis Froissart. Zur Geschichte einer Gattung*. Tübingen, 1980.

- Schmolke-Hasselman 1980b – B. Schmolke-Hasselman, 'L'intégration de quelques récits brefs arthuriens (*Cor, Mantel, Espee*) dans les romans arthuriens du XIIIe siècle'. In: D. Buschinger (red.), *Le récit bref au Moyen Âge. Actes du colloque des 27, 28 et 29 avril 1979*. Paris, 1980, p. 107-128.
- Smith 1991 – S. Smith, 'Dat begin vanden Riddere metter Mouwen'. In: *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 12 (1991), p. 151-179.
- Smith 1992 – S. Smith, 'Der minnen cracht. Over de thematiek van de *Roman van den Riddere metter Mouwen*'. In: *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 13 (1992), p. 37-63.
- Smith 2007 – S. Smith, 'Een gemakelijk verhaal. Over humor in *Die Riddere metter Mouwen*'. In: *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 25 (2007), p. 7-66.
- Smith 2010 – S. Smith, *De grieven van Galyas. Over een gerechtelijk duel in Die Riddere metter Mouwen*. Amsterdam/Münster, 2010.
- Smith 2011 – S. Smith, 'Tristan – Lancelot – Miraudijs. Over drie minnaars in *Die Riddere metter Mouwen*'. In: *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 29 (2011), p. 7-28.
- Stuip 1979 – R.E.V. Stuip (vert.), *Chrétien de Troyes: Perceval, of het verhaal van de Graal*. Utrecht/Antwerpen, 1979.
- Stuip 2003 – R. Stuip (vert.), *Cligès. Een roman over liefde en list*. Hilversum, 2003.
- Trachsler 2000 – R. Trachsler, *Disjointures – Conjointures. Etude sur l'interférence des matières narratives dans la littérature française du Moyen Âge*. Tübingen/Bazel, 2000.
- Tudor 2006 – A.P. Tudor, 'Nos rions de vostre bien: The Comic Potential of Pious Tales'. In: A.P. Tudor & A. Hindley (red.), *Grant risee? The Medieval Comic Presence / La Présence comique médiévale. Essays in Memory of Brian J. Levy*. Turnhout, 2006, p. 131-150.
- Van Oostrom 2006 – F. van Oostrom, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*. Amsterdam, 2006.
- Vekeman 1981 – H. Vekeman (ed.), *Van der Feesten een Proper Dinc. Temperamentvolle vriendschap tussen hof en hemel*. Nijmegen, 1981.
- Verhuyck & Kisling 2009 – P. Verhuyck & C. Kisling (vert.), *Marie de France: De lais. Liefdesprookjes uit de twaalfde eeuw*. Amsterdam, 2009.
- Vitz 1999 – E.B. Vitz, *Orality and Performance in Early French Romance*. Cambridge, 1999.
- Vitz e.a. 2005 – E.B. Vitz e.a. (red.), *Performing Medieval Narrative*. Cambridge, 2005.
- Walters 1996 – L.J. Walters (red.), *Lancelot and Guinevere. A Casebook*. New York/Londen, 1996.
- Walters 2005 – L.J. Walters, 'The King's Example: Arthur, Gauvain, and Lancelot in *Rigomer* and Chantilly, Musée Condé (anc. 626)'. In: K. Busby e.a. (red.), 'De sens rassis'. *Essays in Honor of Rupert T. Pickens*. Amsterdam/New York, 2005, p. 699-717.
- Webster 1951 – K.G.T. Webster, *Guinevere: A Study of her Abductions*. Milton, Massachusetts, 1951.
- Wolf 2007 – J. Wolf, 'Lancelot – kein Held für deutsche Höfe?' In: K. Ridder & C. Huber (red.), *Lancelot. Der mittelhochdeutsche Roman im europäischen Kontext*. Tübingen, 2007, p. 267-279.
- Wuttke 2006 – U. Wuttke, 'Clarette, die nine vaect. Die Darstellung der Protagonistin im mittelniederländischen Roman *De Ridder metter Mouwen*'. In: *Queeste* 13 (2006), p. 130-153.
- Zemel 1992 – R. Zemel, 'Hoe Walewein Lanceloet bescudde ende enen camp vor hem vacht. Over *Lanceloet en het hert met de witte voet*'. In: B. Besamusca & F. Brandsma (red.), *De ongevalliche Lanceloet. Studies over de Lancelotcompilatie*. Hilversum, 1992, p. 77-97.
- Zemel 1996 – R. Zemel, 'Moriaen en Perceval in "Waste Land"'. In: *TNTL* 112 (1996), p. 297-319.
- Zemel 2006 – R. Zemel, *The Quest for Galiene. A Study of Guillaume le Clerc's Arthurian Romance Fergus*. Amsterdam/Münster, 2006.
- Zemel & Besamusca 1999 – R. Zemel & B. Besamusca (ed. en uitl.), 'Lanceloet en het hert met de witte voet'. In: B. Besamusca (red.), *Jeesten van rouwen ende van feesten. Een bloemlezing uit de Lancelotcompilatie*. Hilversum, 1999, p. 181-210.

Adres van de auteur

Max Havelaarlaan 389
1183 LX Amstelveen
simon.smith@zonnet.nl